

Жарко Д. ИЛИЋ*

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Београд

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3675-4424>

ГЕОГРАФСКИ ПОЈАМ СТАРИ ВЛАХ – ОД НАСТАНКА ДО НЕСТАНКА

Анстракт: У раду је анализиран настанак и разумевање географског појма Стари Влах све до престанка његове употребе као географске одреднице на терену. Први део рада посвећен је питању настанка имена Стари Влах / Стари Власи, а затим је анализирана употреба овог појма у доступним изворима почевши од друге половине 16. века. Указано је на елементе који су имали највећи утицај на дефинисање граница Старог Влаха и његовог схватања као географске целине, при чему се посебно издвајају границе османске судско-административне поделе, односно постојање Старовлашког кадилука. Други део рада посвећен је детаљном дефинисању и реконструкцији граница Старог Влаха и судбини овог појма након његове поделе почетком тридесетих година 19. века, при чему је један део припао Кнежевини Србији, а други остао у саставу Османског царства.

Кључне речи: власи, Стари Влах, границе, Старовлашки кадилук, историјска географија.

Abstract: In this paper an analysis is provided of how the geographical term Stari Vlah came into being and how it was understood by people until it fell into disuse. The first half of this paper is dedicated to the origins of the term Stari Vlah/Stari Vlasi, with an analysis of how this term was used in the available sources, beginning from the second half of the 16th century. Also provided is insight into those elements which had the most influence in defining the borders of Stari Vlah and how it was perceived as a geographical entity, with special attention given to the borders of Ottoman legal-administrative divisions, i.e. the existence of the Stari Vlah kadiluk. The second half of this paper provides a detailed definition and reconstruction of the borders of Stari Vlah and the fate of this term after the region was divided between the Principality of Serbia and the Ottoman Empire in the early 1830s. This paper incorporates material from both published and unpublished sources, as well as literature.

Keywords: Vlachs, Stari Vlah, borders, Stari Vlah kadiluk, historical geography.

* zarko.ilic95@yahoo.com

Географске одреднице у средњовековној српској држави представљале су или обласне називе или су то биле детерминанте у оквиру којих су поједина места убицирана на основу назива жупе, основне управно-територијалне јединице. Када је реч о територији која ће, у доступној и до сада познатој грађи, почети од седамдесетих година 16. века да се назива Стари Влах, у средњовековном периоду била је присутна управно-административна организација у виду жупе. Посматрајући с југа ка северу, прва од њих била је жупа Сенице, која се спомиње у грађи од 1325. године. Северозападно од ње простира се жупа Моравица у долини истоимене реке, а у доњем току Лима била је област жупе Дабар, која је као јединствена целина постојала до 1373. године, када је подељена између кнеза Лазара и бана Твртка, након „расапа” Николе Алтомановића.¹ Административно-територијална организација жупе била је присутна до краја постојања средњовековне српске државе.²

По паду највећег дела наведене области под османску власт 1455. године, османско именовање ове територије није се разликовало од праксе коју су освајачи примењивали на другим просторима. Тај систем је подразумевао задржавање ранијих назива, те се тако већ у попису крајишта Иса-бега Ихсаковића из 1455. године уместо раније жупе Сенице јавља нахија истог имена. Поред тога, овај извор је и први познати документ који јасно сведочи о присуству категорије влашког становништва на овом простору, будући да се управо у том попису помиње „џемат Влаха Сенице”. Према процени Душанке Бојанић, та група бројала је око 1.000 породица.³ Пре даљег излагања о историјској географији дела

¹ И крајем 17. века (1670) може се срести назив Дебар као област у којој се налази манастир Бања. (Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 1, Београд 1902, 1654.)

² Милош Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд 2011, 242–243; Синиша Мишић, *Историјска географија српских земаља од VI до средине XVI века*, Београд 2014, 242–243; исти, „Жупа и нахија Сенице у средњем веку”, *Милешевски записи* 8 (2009) 30.

³ Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1964, 8; Branislav Đurđev, „Značaj podataka o Vlasima u popisu krajišta Isa-bega Ishakovića iz 1455. godine”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* XV (1964) 63; Душанка Бојанић, „Шта значе подаци о сјеничким Власима у попису из 1455. године”, *Историјски часопис* 34 (1987) 109; Ема Миљковић, „Тимарски систем у нахији Сјеница у другој половини XV века”, *Милешевски записи* 8 (2009) 100; Александар Јаковљевић, „Село Дубница у нахији Сенице. Насеље, становништво и обичај прославе Петровдана почетком 17. века”, *Историјски часопис* 60 (2011) 214. Гавро Шкриванић је средњовековни влашки катун Урсулковци, који се спомиње у повељи краља Милутина манастиру Св. Стефана у Бањској, убицирао на територији данашњег села Урсуде на десној обали Увца, у сјеничкој општини, што би онда био први спомен влашког становништва на овом простору. Ипак, по мишљењу Гордана Томовић, локацију тог катуна би требало

данашње југозападне Србије, неопходно је дати неколико информација о Власима, чији назив и лежи у основи географског појма Стари Влах. Када говоримо о средњовековном периоду, оно што је важно нагласити јесте да је у различитим временским периодима и на различитим територијама овај појам имао другачије значење. Западни Словени су у раном периоду средњовековне историје означавали тим именом људе из Италије, за Јужне Словене насељене уз јадранске градове то име је најпре било у употреби за романизоване становнике јадранских градских центара, а за оне у унутрашњости то је било романизовано становништво Балканског полуострва које се пред словенским насељавањем повукло у изоловане планинске области. Почевши од 11. века у византијским изворима се први пут спомињу Власи као етничка група, а новија истраживања указују на то да су се Власи насељавали у српске земље с византијских територија почевши од 12. века.⁴ С временом тај назив је остао резервисан за становништво које се професионално бавило номадским сточарством.⁵ Када је реч о средњовековним српским изворима, власи су искључиво социјална категорија становништва која се бави сточарством, а у неким случајевима, у зависности од развоја, и земљорадњом. Такође, власи су у средњовековној Србији обављали и послове транспорта.⁶

После спомена влашких скупина на простору нахије Сенице 1455. године, нове податке о овој групи становника доноси османски попис из 1468/69. године, спроведен након пада средњовековне српске (1459)

тражити на територији села Сврхе и Прчева, и то на основу присуства топонима Урсулов до. (Гавро Шкриванић, „Властелинство Св. Стефана у Бањској”, *Историјски часопис* 6 (1956) 194; Гордана Томовић, „Властелинство манастира Светог Стефана у Бањској”, у: *Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светостефанска хрисовуља*, књ. 2, ур. Ђорђе Трифуновић, Београд 2011, 225; Александар Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљавању старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именословних образаца*, Београд 2013, 222.) Питање убикације овог катуна остаје отворено, те се не може са сигурношћу тврдити да је помен катуна Урсуловац уједно и први помен присуства влашког становништва на територији каснијег Старог Влаха, али на основу позиције других катуна у оквиру властелинства овог манастира, чини се исправнијим закључак Гордане Томовић.

⁴ Marko Pijović, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća* (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018) 31–106, 186; Предраг Коматина, „О албанском етнониму у средњем веку”, *Зборник радова Византолошког института* 58 (2021) 31.

⁵ Више о значењу појма Влах види у: Alexander P. Kazhdan, „Vlachs”, in: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, ed. Alexander P. Kazhdan, New York – Oxford 1991, 2183–2184; M. Pijović, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća*, 31–36; Милош Цветковић, „О статусу Влаха Хеладе у тематском смислу”, *Зборник радова Византолошког института* 55 (2018) 45–60.

⁶ Јелена Мргић, *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008, 186–187; Сениша Мишић, „Законске одредбе о власима у повељама Немањића”, *Браничевски гласник* 7 (2010) 45.

и босанске (1463) државе под османску власт. Некадашња област нахије Сенице, са знатним територијалним проширењима ка северу, у попису је обележена као „Власи Сенице друго име Барча”.⁷ У новом попису, двадесетак година касније (1489), то су биле територије две нахије, односно једна је забележена под именом „џемат влаха Барче”, а друга је нахија Сеница.⁸

У попису из 1468/69. године власи овог простора су пописани по насељима с бројем кућа, што показује да су и 1455. године живели по насељима, како је то и претпоставила Душанка Бојанић.⁹ Осим тога, исти попис јасно указује и на озбиљне демографске промене у нахији Сеница. На овом простору пописано је укупно 1.057 домова, али од тог броја на терену су била заиста присутна 544 домаћинства, док је 549 домаћинстава забележено као „одбегли”. Један, али свакако не једини правац кретања влаха, био је ка територији Смедеревског санцака, те се тако у попису из 1477/78. године спомињу села насељена власима у оквиру нахије Левач у наведеном санцаку, који су били досељени из Барче.¹⁰

Попис из 1489. године бележи само „џемат влаха Барче”, који су били зеамет Мехмед-бега, а већ у овом попису приметан је демографски пораст у односу на шездесете године 15. века. Крајем 15. или почетком 16. века дошло је до поделе влашке нахије Барче на Барче и Радохну, које се спомињу у попису из 1516. године, а обе су у саставу Новопазарског кадилука, а исте године се спомињу и нахије Бобољ, Остатија и Моравица, такође с влашким становништвом. У судском смислу, последње три нахије биле су у саставу Брвеничког кадилука, а од 1530. у саставу Новопазарског

⁷ Ahmed Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/1469. godine*, Mostar 2008, 24; С. Мишић, „Жупа и нахија Сенице”, 30.

⁸ Хатица Чар Дрнда, „Нова Варош у османским изворима”, *Новопазарски зборник* 10 (1986) 102.

⁹ Д. Бојанић, *Шта значе подаци о сјеничким Власима у попису из 1455. године*, 109–110. Сведочанство о нешто дужем влашком присуству на простору око данашње Сјенице оставио је и Бенедето Рамберти, пратилац Данијела Лудовика, млетачког посланика упућеног у Цариград 1534. године. Током пута Рамберти је водио белешке, а за влахе на простору који је тема овог рада оставио је белешку да су, током пута од Милешевца ка Сеници, прешли гору „Молачиди”, за коју у наставку додаје да то „значи као да кажемо планина Морлаха”, што је назив који је коришћен за Влахе. Сама чињеница да аутор планину именује по Власима који су живели на том простору јасно сведочи о њиховом дужем присуству на овој територији. (Petar Matković, „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veka. Putovanje B. Kuripešića, L. Nogarola i B. Ramerta”, *Rad JAZU* 56 (1881) 214.)

¹⁰ Е. Миљковић, „Тимарски систем у нахији Сјеница”, 100; Срђан Катић и Дејан Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија (15–18. век)”, *Историјски часопис* 70 (2021) 226.

кадилука.¹¹ Поред наведених османских административних јединица, у попису из 1516. године спомиње се и влашка нахија Бања у Вишеградском кадилуку, која је у попису из 1530. године обухватала 42 села, почевши од Јагоштице, Јабланице, Мокре Горе и даље у правцу северозапада, а то су, уз влахе нахије Бирче, заправо власи зеамета Вишеград у попису из 1489. године.¹² На наведеном простору, почевши од седамдесетих година 16. века османска судско-административна подела ове области познаје Старовлашки кадилук. Први засада познати помен овог кадилука, како су то истакли историчари Срђан Катић и Дејан Булић, потиче из 1576. године. Територија овог кадилука обухватала је области нахија Бобоља, Остатије, Моравице, Барче, Радохне и Сенице, које су до тада биле у саставу Новопазарског кадилука.¹³ Тиме долазимо до појма чије географско значење је и тема овог рада.

При поређењу назива овог кадилука с другим судско-територијалним јединицама на простору Босанског, али и околних санџака, примећује се одређена разлика.¹⁴ Суседни кадилуци били су означени као Новопазарски, Вишеградски, Пријепољски, нешто даље Сарајевски, затим каза Брод, каза Брвеник. На примеру неколико наведених каза види се да су њихова имена изведена из градских, односно средишта самих каза. Исти принцип није био примењен при именовању Старовлашке казе, будући да није постојало истоимено градско средиште по којем би каза била названа. Имајући то у виду, намеће се питање како је дошло до употребе овог назива, како за територију наведеног кадилука, тако и као географске одреднице.

Настанак и разумевање географског појма Стари Влах једно је од сложенијих питања које је и раније привлачило пажњу истраживача. Већина аутора који су се у својим радовима дотицали Старог Влаха сагласни су с мишљењем да је на том простору овај назив био присутан и пре него што је формиран наведени кадилук.¹⁵ Наведено мишљење о

¹¹ С. Катић и Д. Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија”, 228; Х. Чар Дрнда, „Нова Варош у османским изворима”, 102. Брвенички кадилук био је до 1519. године у саставу Призренског, а затим је прешао у оквире новоформираног Зворничког санџака.

¹² Snježana Buzov, „Vlasi u Bosanskom sandžaku: islamizacija”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 41 (1991) 105–106.

¹³ С. Катић и Д. Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија”, 228.

¹⁴ Босански санџак формиран је након освајања средњовековне босанске државе 1463. године и до осамдесетих година 16. века био је део Румелијског ејалета, а од 1580. део новоформираног Босанског пашалука. (Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1959, 39–40, 77–81; Срђан Катић, „Вишеград у земљи Павловића и у раном периоду османске власти”, *Историјски часопис* 71 (2022) 266–267.)

¹⁵ Милован Ристић, *Стари Влах до ослобођења од Турака*, Београд 1963, 14–30; Константин Јиречек, *Историја Срба*, књ. 2, Београд 1923, 41; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, 181–182; Богумил Храбак, „Стари Влах од XV до почетка XIX века”,

присутности овог назива пре формирања истоименог кадилука свакако је тачно. На то јасно упућује пример употребе назива „нахија Стари Влах” из 1570. године у контексту формирања хаса рудника Чемерно, коју је открио Срђан Катић и истакао да, како у том периоду не постоји истоимена нахија, ово се вероватно односи на географски назив. У вези са засада првом познатом употребом овог појма, није без значаја за његово географско разумевање од локалног становништва то што се тачно знало која села припадају Старом Влаху. Не треба то тумачити тако да је наведени географски појам био јасно дефинисан у свести околног становништва у тој мери да се тачно знало до којих сеоских међа се он простирао. У овом контексту је заправо граница појма Стари Влах изједначена с границом Босанског и Смедеревског санцака на потезу десне обале Моравице. Стари Влах се спомиње и у марту 1573. године, такође као назив за област.¹⁶ Неколико наведених примера и чињеница

Новопазарски зборник 23 (1999) 55–59. Јиречек износи мишљење да је Стари Влах заправо племенско име које од 15. века потискује имена жупа Моравице, Сенице и других. Његов закључак произлази из два примера која је пронашао у дубровачким књигама, где се спомињу Милош Стровлах и Павло Старолаковић. По нашем мишљењу, ови називи нису повезани са Старим Влахом. Милош Стровлах је рођен у Коритима, како сам наводи у једној белешци из 1440. године која се налази у Државном архиву у Дубровнику. Личност под истим именом спомиње се и 1443. године и то као друмски разбојник у Церници код Херцеговине. Локација његовог рођења и деловања јасно упућује на повезивање с власима ширег залеђа Дубровника, који се од средине 15. века групно називају Доњи Власи. Други облик гласи Старолаковић, тако да га је још теже повезати са Старим Влахом. (Esad Kurtović, *Izvori za historiju srednjovekovne Bosne I/1. Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521*, Sarajevo 2017, 227; Konstantin Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, t. 3, Wien 1901, 38; Богумил Храбак, „О херцеговачким влашким катунима према пословној књизи Дубровчанина Џивана Припчиновића”, *Гласник Земаљског музеја* 11 (1956) 33; Ђуро Тошић, „Прилог проучавању Доњих Влаха у источној Херцеговини”, *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 4 (2004) 81–131.) Петар Петровић у раду посвећеном управо Старом Влаху, у којем се дотакао питања његовог настанка, износи мишљење да је овај појам настао како би се направила разлика између области насељених Старим Власима који воде порекло од Аутаријата и младим Власима досељеним с простора северне Албаније. Ово мишљење је неодрживо и нетачно. Постоје и други закључци у овом раду који су спорни, посебно они где се на основу назива одређених топонима изводе закључци о „старом” и „младом” влашком становништву. Такође, границе Старог Влаха на карти приложеној наведеном раду нису потпуно тачне, посебно у југозападном делу, а није исправан ни закључак да Сјеница не припада Старом Влаху. (Петар Петровић, „Стари Влах – етничка прошлост, име и положај предела”, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 24 (1961) 25–34.) Питањем граница Старог Влаха бавио се и Стојан Новаковић, дефинишући овај појам од Романије до Копаоника. (Стојан Новаковић, „Неколика тежа питања српске историје”, *Годишњица Николе Чутућа* 31 (1912) 20–22.)

¹⁶ Срђан Катић, „Рударство Чемерна и Троглава (16–17. век)”, *Наша прошлост* 16 (2015) 12–14.

да је средином седамдесетих година 16. века потпуно извесно постојао кадилук Стари Влах јасно сведоче о присутности назива Стари Влах међу локалним становништвом. Питање које је и даље остало отворено, а на које ћемо покушати да одговоримо у тексту који следи, јесте зашто је та област названа Стари Влах.

Оно што је потпуно јасно када се говори о географском појму Стари Влах јесте да у његовој основи лежи влашко становништво на том простору. Подаци о присуству влаха у средњем веку на територији која ће почетком новог века понети наведено име, засада, нису познати. Али свакако, влашко становништво нахије Сенице није се ту доселило непосредно пре 1455. године, а о томе говори чињеница да су 1468/69. године власи наведене области пописани по насељима, с назначеним бројем кућа, што свакако сведочи о њиховом нешто дужем присуству на том простору. Ако је прихватљива теорија о постепеном влашком насељавању централних и западних делова средњовековне српске државе с територија јужних обода тадашње српске државе, свакако да у тај временски оквир треба поставити и насељавање влашког становништва на територију каснијег Старог Влаха. Посебно треба имати на уму да је Полимље било једна од централних области за даље сеобе влашког становништва ка западу.¹⁷ Имајући то у виду, готово је извесно да се једна или више влашких скупина задржала и населила на територији Сенице, Моравице и других жупа. Географске одлике овог краја, с планинама више надморске висине, али и са знатним бројем широких заравни које се пружају између планинских ланаца, одговарале су начину живота влаха.

У контексту средњовековног наслеђа, а у вези с настанком географског појма Стари Влах, важно је управо присуство влашког становништва на том простору, јер као што смо већ навели, оно је основа овог географског појма. У средњовековној српској држави назив влах је коришћен као одредница за социјалну категорију становништва – ону која се професионално бавила сточарством.¹⁸ На питање о етничкој припадности Влаха у српској средњовековној држави тешко је дати одговор.¹⁹ Синиша Мишић, на основу имена која се за припаднике влашке групе спомињу у појединим средњовековним повељама, истиче да је процес србизације у појединим крајевима (властелинство манастира Св.

¹⁷ М. Ријовић, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima*, 63–67, 186.

¹⁸ С. Мишић, „Законске одредбе о власима у повељама Немањића”, 37–45; исти, *Српско село у средњем веку*, Београд 2019, 130.

¹⁹ Neven Isailović, „Legislation Concerning the Vlachs of the Balkans Before and After Ottoman Conquest: An Overview”, in: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, eds. Srđan Rudić & Selim Aslantaş, Belgrade 2017, 28–29.

Стефана у Бањској, манастира Дечана и Св. Арханђела код Призрена) био готово завршен.²⁰ До које мере је тај процес био заступљен међу власима на простору каснијег Старог Влаха није могуће рећи. Оно што се са сигурношћу зна, а што смо већ споменули, јесу демографска кретања међу влашким становништвом на простору нахије Сенице и околних области шездесетих и седамдесетих година 15. века. Те промене су довеле до одласка знатног броја влашког становништва с овог простора, али је одређен део становништва с влашким статусом остао. Истовремено, док се на једној страни врши исељавање, ова област се попуњава досељеницима. По нашем мишљењу, управо ове демографске промене и мешање „староседелачког” и новопридошлог становништва имају важно место у настанку појма Стари Влах. У вези с демографским променама, а донекле и с разликом међу становништвом, важна је констатација коју су истакли Срђан Катић и Дејан Булић да су становници у старим насељима која се јављају у првим пописима имали влашка и старосрпска имена, а истовремено у насељима која оснивају досељеници најчешће су народне основе Вук и Рад.²¹

Није познато којом одредницом је влашко становништво себе називало у средњем веку, односно није познат њихов ендоним. Извори у којима се ово становништво назива Власима/власима потичу из пера појединих византијских писаца, тако се називају у српским средњовековним повељама, у дубровачкој грађи, али сви наведени примери представљају егзониме, односно сведоче како су други називали влахе. Наравно, не може се искључити могућност, а чини се чак и извесном, да су власи били упознати с одредницом која је за њих коришћена у исправама српских владара, те да су и сами користили тај појам као своје одређење.²² Чини се да управо у идентификовању себе и другог одређеном детерминантом треба тражити почетке назива Стари Влах. Изгледа да је међу становништвом околних области нешто познатија, а на почетку можда и једина присутна одредница, била она која је гласила Стари Власи. На то указује писмо милешевских монаха Дамјана и Павла упућено папи Клименту VIII (1592–1605) с краја 16. века у којем је записана следећа формулација: „Међу Босну и међу Нови

²⁰ С. Мишић, „Законске одредбе о власима у повељама Немањића”, 45. О етничкој припадности Влаха види и: N. Isailović, „Legislation concerning the Vlachs of the Balkans”, 25–29.

²¹ С. Катић и Д. Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија”, 228.

²² Marko Pijović, „Late Medieval Vlachs in the Western Balkans, 13th to 15th Centuries: Orality, Society and the Limits of Collective Identities”, *Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*, 28(1) (2021) 65–92.

Пазар јесу Стари Власи и Студеница”.²³ Студеница се свакако односи на шири географски простор око манастира Студеница и искоришћен је као географски назив за ту област, док се за појам Стари Власи пре може претпоставити да је употребљен као одредница за назив становништва тог краја, него као географски назив, а могуће и да има оба значења, али свакако је једно од њих морало настати прво.²⁴ Вредно је истаћи да овај податак долази од милешевских монаха, оних који су живели недалеко од становништва и територије на коју се овај назив односи и свакако су били упознати с њеним значењем.

Поред појма Стари Власи, у истом писму спомињу се и Доњи Власи, за које постоји нешто више података. За овај назив са сигурношћу знамо да није постојао до друге половине 15. века и прве употребе се срећу у дубровачкој грађи шездесетих година 15. века.²⁵ Наведени назив се односи на влахе који су обитавали на простору дела данашње Херцеговине (познатији су били: Влаховићи (мали и велики), Бурмази, Поцрње, Банчићи, Годуни, Храбрени).²⁶ Чини се да је исти процес присутан у називању територије Доњи Власи и Стари Влах, али су разлози именовања другачији. И један и други појам коришћени су најпре као егзоними, а затим су добили и своје географско значење и почели да се односе на територију коју су истоимени власи насељавали. Када је реч о појму Доњи Власи, јасно је да у основи оваквог именовања важну улогу игра географија, односно положај Влаха, те отуда и назив Доњи Власи у односу на влахе виших предела, пре свега оних на истоку, попут катуна Дробњака и Бањана и касније оних катуна који су се крајем 14. и у првој половини 15. века издвојили из последње влашке групе, што не мора неминовно да значи да су Дробњаци, Бањани и друге влашке скупине на том простору биле познате под именом Горњих Влаха.²⁷

²³ Марија Копривица и Катарина Митровић, „Писмо српских монаха Дамјана и Павла папи Клименту VIII с краја XVI века”, *Глас Српске академије наука и уметности* CDXXXV. Одељење друштвених наука 33 (2023) 94. (Гледати оригиналан текст, не савремени српски превод.)

²⁴ П. Петровић, *Стари Влах*, 38.

²⁵ Bogumil Hrabak, „Razgranavanje katuna i stvaranje grupe katuna odnosno plemena u nekadašnjoj Hercegovini (XIII–XV vek)”, у: *Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији*, ур. Ђоко Пејовић, Титоград 1981, 190; М. Pijović, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima*, 337.

²⁶ Ђ. Тошић, „Прилог проучавању Доњих Влаха”, 81–132.

²⁷ Десанка Ковачевић, „Средњовековни катуни по дубровачким изворима”, у: *Симпозијум о средњовековном катуну*, ур. Миленко Филиповић, Сарајево 1963, 129; Марица Маловић-Ђукић, „Прилог настанку нахије Пива”, *Историјски часопис* 53 (2006) 166–171.

За разлику од Доњих Влаха, географија није играла улогу у настанку одреднице Стари Власи, односно Стари Влах. По нашем мишљењу, у процесу настанка појма Стари Влах пресудну улогу су одиграла већ споменута демографска кретања с почетка друге половине 15. века. Део влашког становништва које је ту живело и пре 1455. године је одлазио, део је остао, а број становника је увећаван новопридошлим становништвом. Највероватније током тих сеоба долази до првих употреба појма Стари Влах и Стари Власи, али не у географском смислу, већ као одредница или назив за део становништва на тој територији и то оног које су новодосељеници затекли у влашком статусу на наведеној области. Може се претпоставити да је тим називом досељено становништво правило разлику између себе и становништва које је затекло на тој територији у влашком статусу, означавајући их именом Стари Власи.²⁸ Ти Стари Власи били су они који су као власи средњовековне српске и босанске државе ушли у оквиру османске државне организације на територији Сенице и околних области. С временом је тај појам све више улазио у употребу и постајао географска одредница за одређену област, чије је границе пре седамдесетих година 16. века оквирно могло дефинисати само присуство влашког становништва. Из наведеног произлази да почетке, односно настанак одређења Стари Власи / Стари Влах треба хронолошки поставити на сам крај 15. или у прву половину 16. века, дакле непосредно по успостављању османске власти на овом простору.

Важан утицај на јасније дефинисање граница географског појма Стари Влах остварило је успостављање истоимене судско-територијалне јединице – Старовлашког кадилука, која је обухватала нахије Бобољ, Остатију, Моравицу, Барче, Радохну и Сеницу. Формирање кадилука Стари Влах с наведеним нахијама у његовом саставу не мора нужно значити да је назив Стари Власи / Стари Влах био присутан искључиво на простору који су обухватиле споменуте османске административне јединице. Потреба администрације налагала је да се границе Старовлашког кадилука изједначе с наведеним границама нахија, посебно имајући у виду да је формирање кадилука било условљено бројем муслимана на

²⁸ Да је одредница Стари Влах / Стари Власи коришћена као назив за становништво сведочи попис Лике из 1712. године, у оквиру којег је 10 породица означено именом Стари Власи. Разлог употребе наведене одреднице може бити различит, а један од њих је могуће досељавање наведених породица с простора Старог Влаха, како је и истакао Карл Касер. (Karl Kaser, *Popis Like i Krbave 1712. godine – obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2003, 21; isti, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545–1754)*, knj. 1, Zagreb 1997, 176.)

тој територији. Сходно томе, остаје могућност да је првобитна употреба појма Стари Влах превазилазила границе истоименог кадилука.

Успостављање судско-територијалне јединице под именом Стари Влах имало је важну улогу у даљем коришћењу наведеног географског појма као одреднице за област коју је обухватао истоимени кадилук. За османску администрацију, коришћење овог појма било је потпуно јасно – његова територија обухватала је област која је улазила у састав Старовлашке казе.²⁹ Почевши од 17. столећа среће се и већи број употреба наведене одреднице искоришћене од становништва које је живело на простору Старог Влаха, које јасно сведоче о везивању географског појма Стари Влах искључиво за територију Старовлашког кадилука. Патријарх Гаврило Рајић оставио је 1644. године белешку на *Четворојеванђељу* којим је даривао Цркву Св. Николе у оквиру манастира Св. Михаила и Гаврила, познатијег као манастир Ковиле, лоциравши тај манастир „в пределих и острових Старога Влаха”.³⁰ Шест година касније исту одредницу употребила је иста личност као назив за предеону целину у коју се патријарх упутио из свог седишта у Пећкој патријаршији.³¹ Старовлашки кнез Томо 1648. године упутио је писмо извесном кнезу Милутину преко руског самозванца Ивана Тимошке Акудинова у којем је наведена формулација „кнезе Томо с братиами от старога Влаха”.³² О изузетно раширеној употреби географског појма Стари Влах средином 17. века сведочи и упутство за писаре Пећке патријаршије у вези са адресама и титулама епископа. Једна од њих, она посвећена титули и адреси рашког митрополита гласила је: „На Стари Влах тако: в богоспаснују епархију новопазарскују и в кадилук Нову Варош и Брвеник и проч”.³³ Наведени примери из 17. века јасно показују да је код становништва које је живело на простору Старог Влаха и код оних који су били пореклом с територије која је била у саставу наведене области и код оних који су настањивали суседне просторе, постојала јасна свест да је географски назив те територије Стари Влах. Јаснијем учвршћивању схватања становништва о имену области које су насељавали свакако је допринело постојање истоимене судско-административне јединице,

²⁹ Изудин Шушевић, „Кадилук Стари Влах у наредбама Високе Порте у XVII веку”, *Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића XVI* (1995) 249–259.

³⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 1, док. бр. 1389.

³¹ Исто, 1446.

³² „Библиографија”, у: *Србско-далматински Магазин* за лѣто 1851, Загреб 1850, 169–170; Жарко Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје. Историјско-етнолошка расправа*, Београд 1979, 127.

³³ Стојан Новаковић, „Прилози к историји српске књижевности”, *Гласник Српског ученог друштва* 25 (1869) 44; М. Ристић, *Стари Влах*, 17.

чиме је становништво било у непосредном контакту с тим називом. О раширености географског разумевања овог појма јасно сведочи већ споменуто упутство пећким писарима, у којима је Стари Влах споменут заједно с Косовом, неспорно географским појмом, с Браничевом, с Херцеговином и другим областима. Поменути пример се може разумети тако да је Стари Влах обухватао територију целе Рашке митрополије, што је мало вероватно. Чини се вероватнијим да је Стари Влах искоришћен јер је, у том тренутку, његова област чинила знатан део територије Рашке митрополије, а поред тога, то је свакако тада био један од најпознатијих обласних назива на простору наведене епархије. Не треба занемарити ни чињеницу да се Старовлашка муката, која је свакако утицала на везивање географског назива Стари Влах за одређену територију, простирала на знатном делу ове епархије. Поред тога, формулација искоришћена од аутора Студеничке повеље, настале у 17. или 18. веку, додатно сведочи о раширеној употреби географског појма Стари Влах, те тако непознати аутор наводи: „от Косова пшеница да ходи о Михољу дне. И от Старога Влаха благота³⁴ да доходи о Дмитрову дне и от Зете риба да доходи о Успенију Богородице”.³⁵ Употреба појма Стари Влах уз две одредница које имају географско значење јасно имплицира да и овај термин треба разумети као назив за одређену област. Наведени извори указују на то да је Стари Влах био назив за област на простору данашње југозападне Србије, чије разумевање се, уз мања одступања и из објашњивих разлога, током 17. и 18. века, поклапа с границама истоименог кадилука.

Када је реч о мукати Стари Влах, важно је нагласити да се њена територија није поклапала с границама истоименог кадилука. Ова муката обухватала је делове територија Нововарошке, Сјеничке, Новопазарске и Прибојске нахије и била је у саставу оцаклука царских бостанција. Дакле, нису нахије у својим границама биле делови мукате, већ су у њен састав улазиле само влашке и војнучке баштине на наведеној територији. Такође, у оквиру мукате налазили су се и „старовлашки конаци” на челу којих су били велики кнезови бератлије, а таквих је било укупно девет и сваки је био задужен за контролу саобраћаја на територији која је улазила у састав његовог конака. Крајем 17. и почетком 18. века ти конаци, који су чинили основу старовлашке кнежинске организације, били су следећи: Рас, Остатије, Јелеч, Гојна, Маржић, Деретин, Брезова, Буковик и Мокра

³⁴ Бели мрс (Александар Лома, „На именословним врелима V. Осврт на нова издања старосрпских извора”, *Ономатолошки прилози* XXII (2015) 752).

³⁵ Сима Ћирковић, „Студеничка повеља и студеничко властелинство”, *Зборник Филозофског факултета* XX–I (Београд 1974) 311–319.

Гора.³⁶ Од наведених конака, Јелеч, Рас, Мокра Гора и Маржићи свакако нису били у саставу Старовлашког кадилука, већ прва два у оквирима Новопазарског, а Маржићи, односно Мажићи код Прибоја, у саставу Прибојског кадилука пре његовог припајања Старовлашком кадилуку, о чему ће касније бити више речи.³⁷ Имајући то у виду, јасно је да се област старовлашке мукате није поклапала с границама тог кадилука, већ је прелазила његове територијалне оквире и тиме свакако доприносила прихватању и ширењу географског значења појма Стари Влах, али тај утицај је био ограниченог карактера и то на она села која су била саставни део мукате. Да је припадност Старовлашкој мукати и кадилуку имала утицаја на убикацију одређеног места у оквиру Старог Влаха сведочи пример манастира Милешеве, за који са сигурношћу знамо да је од 1621. године био у оквиру Старовлашке мукате, али и Старовлашког кадилука.³⁸ У највећем броју извора Милешева се посматра као саставни део Херцеговине, што је свакако утицај средњовековне прошлости и чињенице да је наведени манастир био у оквиру географско-политичког појма Херцеговине, као и у оквиру Херцеговске митрополије, која је најкасније 1622. године подељена на Захумску и Полухерцеговску митрополију.³⁹ Ипак, улазак манастира Милешеве у оквиру Старовлашког кадилука није остао потпуно без утицаја на њено лоцирање. Сходно томе, архимандрит манастира Пиве Арсеније Гаговић почетком 19. века (1803/1804) границу између Херцеговине и Старог Влаха поставља на ток реке Лим, а 1813. године јасно наводи за Милешеву да је у Старом Влаху.⁴⁰

³⁶ Радмила Тричковић, *Београдски пашалук 1687–1739*, прир. Небојша Шулетић, Београд 2013, 59–60, 382–383; Fahd Kasumović, *Na periferiji svijeta islama. Osmanska poreska politika u Bosanskom ejaletu 1699–1839*, Сарајево 2021, 575.

³⁷ Фехим Бајрактаревић, *Турски документи манастира Св. Тројице код Пљеваља*, Сарајево 1935, док. бр. 114; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, 184.

³⁸ Радмила Тричковић, „Из живота Милешеве на почетку XVII века”, *Зограф* 5 (1975) 71–73; Жарко Илић, *Историјска картографија Србије и Старе Србије у другој половини 19. и почетком 20. века* (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2023) 133–141.

³⁹ Некадашња Херцеговска епархија поново је уједињена на самом крају 17. или почетком 18. века у Захумско-херцеговачку митрополију. Детаљније о томе, али и о црквеним приликама на простору Херцеговине види у: Недељко Радосављевић, „Православна црква у Херцеговини од османског освајања до 1766”, у: *Историја епархије Захумско-херцеговачке и Приморске – поводом 800 година од утемељења*, ур. Милан Гулић, Мостар–Требиње 2022, 163–203; исти, „Херцеговачко-захумска митрополија 1766–1880”, у: *Историја епархије Захумско-херцеговачке и Приморске – поводом 800 година од утемељења*, ур. Милан Гулић, Мостар–Требиње 2022, 205–268.

⁴⁰ Димитрије Руварац, „Географске белешке о Турској митрополита Стевана Стратимировића из године 1803. и 1804”, *Споменик Српске краљевске академије* 39 (1903)

Овај пример на одличан начин илуструје какав утицај су границе османске административне поделе имале на схватање граница географских појмова. У корист убицирања Милешеве у Херцеговини говориле су и епархијске и историјске границе, односно знање о земљи Херцеге.⁴¹ Без обзира на то, под утицајем турске административне поделе, игуман Арсеније убицира Милешеву у Старом Влаху, што додатно потврђује тезу да су највећи утицај на уобличавање граница Старог Влаха имале међе истоименог кадилука.

На основу претходног казивања о манастиру Милешеве као делу Старовлашког кадилука намеће се питање да ли при дефинисању граница Старог Влаха у његове оквире треба убрајати Милешеву. Имајући у виду епархијске границе и утицај средњовековних политичких граница,⁴² као и податак да је манастир био у оквиру Старовлашког кадилука, али не и околна места, Милешеву, у наведеном периоду, треба посматрати као саставни део географског појма Херцеговине. То потврђује и чињеница да су села источно од Милешеве, попут Косатице, Каћева и Милешевог Дола била ван Старог Влаха, у оквиру нахије Милешеве, односно у оквиру Пријепољског кадилука, као и Хисарџик.⁴³

О врло раширеној употреби географског одређења Стари Влах током 18. века сведочи и потпис рашко-призренског митрополита Гаврила из пете деценије 18. века, на синђелији издатој кућанском⁴⁴ свештенику Михаилу. Формулација потписа гласила је: „Гаврил божију милостију Митрополит рашкњи, петровски и старовлахиски”.⁴⁵ Сама чињеница да је одређење „старовлахиски” нашло своје место у потпису рашко-призренског митрополита врло јасно показује раширеност употребе овог појма у географском значењу. То не значи да је овај појам постао саставни део титуле рашког митрополита. Осим одређења „старовлахиски”, може се срести и одређење „бјелопољски”.⁴⁶ Док је одредница „бјелопољски”

109; Стеван Димитријевић, „Грађа за српску историју из руских архива и библиотека”, *Споменик Српске краљевске академије* 53 (1922) 109–110; П. Петровић, *Стари Влах*, 42.

⁴¹ О географском појму Херцеговина види у: Ж. Илић, *Историјска картографија Србије и Старе Србије*, 133–141.

⁴² Исто.

⁴³ F. Kasumović, *Na periferiji svijeta islama*, 66; Вукоман Шалипуровић, „Неколико података о кнезовима у Пријепољском и Пљеваљском кадилуку од 1677. до 1759. године”, *Зборник радова Етнографског института* 11 (1981) 30–31.

⁴⁴ Село Кућани недалеко од Нове Вароши.

⁴⁵ Милан Милићевић, „Прилози за историју Рашке митрополије”, *Споменик Српске краљевске академије* 10 (1891) 21.

⁴⁶ Алекса Ивић, „Грађа за историјску географију српске цркве”, *Гласник Српског географског друштва* 7–8 (1922) 210.

свакако произлазила из назива насељеног места, горња одредница јасно показује широко прихваћену употребу географског појма Стари Влах. Поред тога, о овоме сведоче и примери лоцирања Нове Вароши и манастира Ковиле у Старом Влаху или Старовлашкој нахији, односно кадилуку.⁴⁷ Пример коришћења наведеног појма као географске одреднице за манастир Ковиле среће се и у усменом казивању сибничког свештеника Планоја Радојевића из 1733. године, који је најпре службовао у манастиру Ковилу „во Стари Вла”. Такође, свештеник парохије жабарске Филип своје место рођења, Бедину Варош, лоцирао је у Старом Влаху 1736, а исте године страгарски свештеник Веселин лоцира село Трудово у наведеној области.⁴⁸ У вези с црквеном историјом, занимљив је и податак који се среће у Руварчевом препису, а који се односи на порекло патријарха Гаврила Рајића Рашковића (1648–1655), при чему је наведено да је он „родом от Расије иже нињу глагољет се Стари Влах от веси Штиткова”.⁴⁹ У овом случају стварне границе Старог Влаха, и као географског појма, и као субјекта османске судско-административне поделе, нису играле никакву улогу. Разлог изједначавању територије Рашке са Старим Влахом треба тражити у присутном, а свакако политички мотивисаном схватању о Рашковићима као потомцима „древних кнезова и владатеља српских”, који су по паду средњовековне српске државе задржали власт над „всеју Расијеју”.⁵⁰ Да је идеја о Рашковићима као владарима Рашке била прилично раширена, при чему се Стари Влах изједначава с територијом Рашке, сведочи и писмо Јована Рашковића упућено султану 1832. године, у којем се среће следећа одредница: „ми семо славјани и жители у Расио Дарданији ниње називаеми стари Ефлакъ у Босни”.⁵¹ Рашковићи су стварни утицај имали у Старом Влаху, не и у целој области која се наводи као границе њиховог кнежевства.⁵² Управо у овом схватању Рашковића као „господара” Рашке, а заправо стварних кнезова у Старом Влаху, треба тражити разлог изједначавања Рашке са Старим Влахом у појединим изворима 18. века. Као господари Рашке означени су Рашковићи и у

⁴⁷ Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 2, Београд 1903, 2474, 2889, 3460.

⁴⁸ Гаврило Витковић, „Извештај Максима Рашковића, ексарха београдског митрополита 1733”, *Гласник Српског ученог друштва* 56 (1884) 276–277; Димитрије Руварац, „Митрополија београдска око 1735. год.”, *Споменик* XLII (1905) 193–194.

⁴⁹ Љубомир Стојановић, „Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др.”, *Споменик* III (1890) 108.

⁵⁰ Мита Костић, „Устанак Срба и Арбанаса у Старој Србији против Турака 1737–1739 и сеоба у Угарску”, *Гласник Скопског научног друштва* VII–VIII (1930) 205–206.

⁵¹ Државни архив Србије [=ДАС], Збирка Мите Петровића [=ЗМП], 2132.

⁵² На истоку Звечан, на југу Рожај, на северу Маглич, на западу Лим.

историји њихове породице писане на латинском језику.⁵³ Ово схватање није оставило утицаја на разумевање граница Старог Влаха на терену.

У периоду Првог српског устанка, међу устаницима, била је у употреби одредница Стари Влах као назив за територију која је почињала на источним и југоисточним границама Ужичке нахије, односно Београдског пашалука и изједначавана је с територијом кадилука.⁵⁴ У оквиру унутрашње поделе устаничке Србије постојала је и Старовлашка нахија, формирана након успешних српских продора у правцу југозапада, на територију Старовлашког кадилука и управо та нахија је обухватала ону територију Старог Влаха коју су устаници ослободили.⁵⁵ Устаничка Старовлашка нахија се не спомиње у Родофиникиновом извештају с почетка септембра 1807. године.⁵⁶ Ова нахија се јасно спомиње 1811. године као једна од оних које је Правитељствујушчи совјет дао на управу Милошу Обреновићу.⁵⁷ Границе ове нахије на западу додиривале су се с границом Ужичке нахије, на југозападу с границом Студеничке нахије, на југу и југоистоку је обухватала простор до Голије, на истоку је граница највероватније била ток Увца и даље висовима Златибора до Дрине. Ипак, треба имати у виду да су се границе на том простору често мењале у зависности од успеха устаничке војске, њиховог напредовања, односно повлачења, тако да се о тим границама не може изрећи коначан суд.⁵⁸

Од средине друге деценије 19. века сачувано је нешто више података о одредницама које су коришћене на простору Старог Влаха, а оно што је посебно важно, сачувани су и поједини подаци који сведоче о употреби и разумевању овог појма од „Старовлашана”. Оно што се одмах запажа у погледу северних граница Старог Влаха, када је реч о српском разумевању тог појма, јесте његово протезање на север до Раче, што је врло јасно истакнуто у писму Јована Мићића кнезу Милошу из 1817. године. Наравно, Рача је била ван граница Старог Влаха, будући да је

⁵³ М. Костић, *Устанак Срба и Арбанаса у Старој Србији против Турака 1737–1739 и сеоба у Угарску*, 207.

⁵⁴ Јанков камен на Голији је лоциран у Старом Влаху. (Велибор Берко Савић, *Карађорђе. Документи*, књ. 1, Горњи Милановац 1988, док. бр. 399; исти, *Карађорђе. Документи*, књ. 2, Горњи Милановац 1988, док. бр. 763.)

⁵⁵ Исидор Стојановић, *Дјеловодни протокол од 1812. Мая 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића, врховног војска и господара народа српског*, Београд 1848, док. бр. 31, 57, 71, 97.

⁵⁶ Владимир Стојанчевић, „Територија и границе Србије 1804–1833”, *Глас Српске академије наука и уметности СССР* XVIII. Одељење историјских наука 3 (1983) 197.

⁵⁷ Радош Љушић, *Кнез Милош (1783–1860). Државотворни владар*, Нови Сад 2021, 109.

⁵⁸ Урош Шешум, *Устаничка Србија. Народ и земља*, Београд 2024, 196.

улазила у састав Београдског пашалука.⁵⁹ Као саставни делови Старог Влаха током друге и треће деценије 19. века обележени су: Мокра Гора, Кратово, Доброселица, Јабланица, Бијела Брда, Семегњево, Штрпце, Драглица, Мочиоце, Јасеново, Бела Река, Буковик и бројна друга села дуж тока Увца, око Јавора, у долини Моравице и на Голији.⁶⁰ Посебно привлачи пажњу врло јасно схватање Мокре Горе, Кратова, Доброселице, Бијелих Брда, Штрпца, као саставних делова Старог Влаха.⁶¹ Већ смо споменули Мокру Гору као један од старовлашких конака и могући утицај тог елемента на схватање граница Старог Влаха. Ипак, врло је јасно да је тај појам обухватао и друга села која се не спомињу као саставни делови старовлашке мукате, те се поставља питање како је дошло до њиховог укључивања у оквире овог појма. Одговор на то питање поново нас води ка судско-административној подели, односно ка променама граница Старовлашког кадилука. Током прве половине 18. века, свакако пре 1745. године, наведеном кадилуку припојена је територија Прибојског кадилука, укључујући и сам Прибој, који је у ранијем периоду био седиште истоименог кадилука.⁶² О надлежности старовлашког кадије на простору Прибоја сведочи документ из 1756. године, у коме нововарошки кадија разматра одређена питања у вези с вакуфом Хасан-аге из Прибоја.⁶³ О простирању граница Старовлашког кадилука на север до Шаргана, и дербенцијских села Мокре Горе и Јагоштице, иначе у саставу нахије Прибој, сведочи и извештај старовлашког кадије Хаџи Алије из 1782. године у вези с разбојништвом на Шаргану.⁶⁴ Синђелија издата свештенику

⁵⁹ Недељко Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1816–1830)*, књ. 1, Ужице–Београд, 2005, 11а. Мићић наводи да је у Старом Влаху, од Нове Вароши до Раче, гонио хајдуке.

⁶⁰ Недељко Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, Ужице–Београд, 2005, 187, 199, 209, 223, 366; Данило Вуловић, *Књажевска канцеларија. Нахија Пожешка (1815–1839)*, Београд 1953, 298, 312; „Животоспис Симеона М. Сарайлије њимь истимь саставлѣнъ вѣрно и озбиљостно, те и совѣстно”, прир. Милорад Радевић, *Књижевна историја* 33 (1976) 158.

⁶¹ Као саставне делове Старог Влаха непричавски свештеник Остоја 1735. године спомиње села Јабланицу и Доброселицу, у којима је вршио службу пошто се доселио у „Стари Влах” из Херцеговине око 1713. године. Овај пример додатно сведочи о раширености употребе географског појма Стари Влах у 18. веку. (Д. Руварац, „Митрополија београдска око 1735. год.”, 183.)

⁶² Evlija Čelebija, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, prevod Hazim Šabanović, Sarajevo 1957, 262; Hazim Šabanović, „Popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića”, *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja* LIV (1942) 337, 341.

⁶³ Alija Bejtić, *Priboj na Limu pod osmanlijskom vlašću 1418.–1912.*, Sarajevo 1945, 53.

⁶⁴ F. Kasumović, *Na periferiji svijeta islama*, 661–662, нар. br. 280, 281. Међу документима манастира Св. Тројице у Пљевљима помиње се, у једној тапији из 1790. године, Прибојски

Максиму Варници од дабробосанског митрополита Калиника почетком 1803. године показује да су села Боројевићи, Рача, Лунићи, Кутловац, Бања, Грачаница, Цикоте, Потпећ и Орашац била део Старовлашког кадилука, односно како је у самом документу наведено, „казе Нова Варош”. У синђелији истом свештенику из 1816. спомињу се и села Доброселица, Кратово, Јабланица, Бања, Рача, Лунићи, Кутловац и Цигла, а иста села, с изузетком Јабланице, наведена су и у синђелији свештенику Јовану Варници из 1832. године, уз исту напомену да припадају кази Нова Варош.⁶⁵ Није познато да ли су ова села раније припадала Прибојском кадилуку, али њихово спомињање у оквиру Старовлашке / Нововарошке казе значајно је за разумевање граница географског појма Стари Влах.⁶⁶ У ферманима из 1794. и 1810. године за манастир Бању наведено је да се налази у Старовлашкој кази.⁶⁷ У грађи из тридесетих година 19. века територија некадашњег Прибојског кадилука који је ушао у састав Старовлашке казе спомиње се под именом Бањска нахија.⁶⁸

Након што смо указали на елементе који су до тридесетих година 19. века утицали на дефинисање и ширење граница Старог Влаха, следећи

кадилук и у његовом саставу Бања, Маржићи и Кратово. Наведена тапија није доказ о постојању Прибојског кадилука, будући да документи старовлашког кадије показују да је територија Прибојског кадилука припојена Старовлашком кадилуку. Назив Прибојски кадилук је употребљен под утицајем раније присутног истоименог субјекта турско судско-административне поделе.

⁶⁵ Недељко Радосављевић, *Дабробосанска митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, Београд 2021, 115–116.

⁶⁶ Могуће да је управо припајање Прибоја и околних села у оквиру Старовлашког кадилука средином 18. века довело и до одступања од праксе да епархијске границе прате границе турске административне поделе и у овом случају су у оквирима Дабробосанске митрополије остала и даље села која су претходно била у саставу Прибојског кадилука, а затим су припојена Старовлашком. Вероватно су у ранијем периоду границе Старовлашког и Прибојског кадилука биле и линије раздвајања Рашко-призренске и Дабробосанске митрополије. (Н. Радосављевић, *Дабробосанска митрополија*, 115.)

⁶⁷ Вукоман Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у Средњем Полимљу у XIX веку*, Београд 1979, 105–108.

⁶⁸ Наведену одредницу употребио је старовлашки забит Мустафа-ага у марту 1832. године и јасно је да под тим именом подразумева територију од Доброселице и Јабланице на југу па до Мокре Горе на северу. Очигледно је то била одредница за Прибојски кадилук, који је ушао у састав Старовлашког кадилука. Исту одредницу употребио је Александар Гиљфердинг, нешто више од двадесет година касније, јасно наводећи да од Штрпца почиње нахија Бања, при чему је наглашено да је та територија под управом нововарошког мудира, односно управника казе. (Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, док. бр. 428; Жарко Илић, „Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830–1834”, *Историјски часопис* 71 (2022), 320; Александар Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, прир. Бранко Чулић, Сарајево 1972, 111.)

корак јесте покушај реконструкције његових граница. Разлог зашто се границе Старог Влаха морају дефинисати закључно с почетком четврте деценије 19. века произлази из чињенице да управо до тог периода Стари Влах бивствује као субјекат административне управе као целина. Од тог периода најпре се део Старог Влаха припаја у оквиру Кнежевине Србије, а нешто касније и постепено престаје употреба појма Стари Влах на терену, о чему ћемо више говорити након што оцртамо границе наведеног појма.

На основу пописа села који је у фебруару 1827. године доставио пожешки кнез Васа Поповић кнезу Милошу, као и уз друге изворе, могуће је прилично јасно реконструисати границу између Старовлашког и Вишеградског кадилука. Њихова међа кретала је од Дрине и ишла ка југу између села Јагоштице са старовлашке и Земљанице с вишеградске стране. Даље је граница ишла на југоисток, остављајући села Жлијеб, Влаховиће, Малу и Велику Гостиљу, Доње и Горње Дубово, Велетово, Столац и Доње Вардиште (Вардиште) у саставу Вишеградског кадилука, а Заовине, Кршање, Мокру Гору и Семегњево у Старовлашком кадилуку. Затим је граница мењала правац и настављала ка југозападу, обухватајући у саставу Старог Влаха Божовиће, Даниловиће, Бијела Брда, Штрпце и даље ка југу до Раче.⁶⁹ Управо припадност наведених села Старовлашком кадилуку довела је и до каснијег одређења „вишеградски Стари Влах”.⁷⁰

Наведена граница између Вишеградског и Старовлашког кадилука тридесетих година 19. века уједно је и северозападна граница географског појма Стари Влах. Од Раче на Лиму, која се такође спомиње као једно од места у Старовлашком кадилуку, граница је ишла током Лима до Бање, а затим даље ка селу Кратову.⁷¹ Не располажемо детаљним изворима на основу којих је могуће тако прецизно реконструисати границу Старог Влаха на овом простору, као што је то случај за линију раздвајања Вишеградског и Старовлашког кадилука, али према казивању Тома Бацетића, који је прошао кроз овај крај током 1858. године, Стари Влах се на овом потезу граничио с Херцеговином, у оквиру које су, поред Пријепоља и Милешеве, била и села на десној обали Лима: Челице,

⁶⁹ ДАС, ЗМП, бр. 6549; ДАС, Домаћи Турци кнезу Милошу [=XXIX], 511, 516. Да су Бијела Брда била у оквиру Старовлашког кадилука и почетком тридесетих година 19. века сведочи писмо Ашин-бега, нововарошког забита, упућено кнезу Милошу у марту 1832. године, из којег се јасно види да је он имао надлежност над том територијом. (Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, док. бр. 392.)

⁷⁰ Стјепо Трифковић, „Вишеградски Стари Влах”, *Српски етнографски зборник V* (1903) 613. Добрун није био у саставу Старовлашког кадилука, али је у наведеној студији посматран као саставни део Старог Влаха.

⁷¹ Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, док. бр. 302.

Бистрица и Друглиће.⁷² Без обзира на то да ли су Бацетићеви наводи о припадности споменутих села исправни, чињеница је да су Милешева и Пријепоље посматрани као саставни делови Херцеговине, те их треба оставити ван граница Старог Влаха.⁷³ На овом потезу, природну границу Старог Влаха на истоку представљају обронци планине Златар. Када је реч о простирању наведене области ка југу, постојећа грађа нам не омогућава детаљан приказ граничне линије као што је могуће на западу, истоку и северу, али је свакако обухватала Сјеницу, као седиште кадилука.⁷⁴ Ипак, казивање Стојана Обрадовића из педесетих година 19. века омогућава нешто детаљнију реконструкцију јужне границе Старог Влаха. Граница је од Златара ишла на југ преко села Царичина до планине Утринац.⁷⁵ Даље је граница мењала правац и скретала ка истоку и преко села Раждагиња⁷⁶ настављала до Дуге Пољане.⁷⁷ Као саставни део Старовлашког кадилука почетком 18. века спомиње се село Пурђе, северозападно од Новог Пазара.⁷⁸ Временска разлика је велика, тако да се не може са сигурношћу тврдити да ли се и тридесетих година 19. века Старовлашки кадилук на југоистоку пружа до наведеног места, али је то мало вероватно, будући да се села Мухово и Туново 1841. спомињу као део Новопазарске казе.⁷⁹ Оно што са сигурношћу знамо јесте да су села некадашњих нахија Остатија и Бобољ улазила у састав Старовлашког кадилука и тиме он обухвата знатан део планине Голије. За разлику од јужне, источну границу Старовлашког кадилука према најпре Новопазарском кадилуку, а затим Београдском пашалуку, могуће је јасно дефинисати. Највероватније је граница од Дуге Пољане уз обронке Голије ишла на североисток, пролазила између

⁷² Томо Бацетић, *Стара Србија. Прошлост, садашњост, народни живот и обичаји*, прев. Добрило Аранитовић, Београд 2001, 123–124. Да је Бистрица била ван Старог Влаха сведочи и казивање професора А. Пивљаковића које бележи С. Новаковић, наводећи да се граница преко Тикве (врх изнад Нове Вароши) спушта ка Новој Вароши. (С. Новаковић, „Неколика тежа питања”, 22.)

⁷³ Исто, 133–141.

⁷⁴ Током тридесетих година 19. века у грађи се спомиње кадија у Новој Вароши и то у оној која је настала радом службеника у истоименом месту, што отклања све сумње у веродостојност извора. Истовремено, старовлашки кадија седи и у Сјеници. По свему судећи је тачна претпоставка да је сјенички кадија имао свог наиба у Новој Вароши. (ДАС, Поклони и откупи, 55, 38; 55, 55; Hamdija Kreševljaković i Hamdija Kapidžić, *Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća*, Sarajevo 1950, 259–260.)

⁷⁵ Југозападно од Сјенице.

⁷⁶ Нешто јужније од Сјенице.

⁷⁷ Стојан Обрадовић, „Стари Влах”, *Србске новине*, бр. 126, 15/27. новембар 1858.

⁷⁸ Ф. Бајрактаревић, *Турски документи манастира Св. Тројице код Пљеваља*, док. бр. 73.

⁷⁹ Александар Савић, „Српски народ у Старој Србији (1839–1846)”, *Баштина* 46 (2018) 284.

Плешина и Боровића и даље настављала ка северу, остављајући Боровиће, Биниће, Рудно, Бзовик, Милиће и Добри До у саставу Студеничке нахије Новопазарске казе, док су Црна Ријека, Остатија, Коритник, Крљане Чечина, Девихи, Вионица и Врмбаје били у саставу Старовлашког кадилука.⁸⁰ Погранична села Старовлашког кадилука према Београдском пашалуку била су: Будожелја, Свештица, Шуме, Дубрава и Радаљево.⁸¹ Од последњег споменутог села, граница је скретала ка западу, остављајући Прилике, Шареник,⁸² Клекову и Белу Реку у Старом Влаху, а Добраче, Бјелушу, Високу и Љубиш у Београдском пашалуку. Прошавши између Љубиша и Беле Реке, граница је скретала ка северозападу и обухватајући Доброселицу,⁸³ Јабланицу и Семегњево, избијала на Шарган нешто северније од Мокре Горе. Даљи правац граничне линије између Београдског пашалука и Старовлашког кадилука ишао је на северозапад, остављајући Заовине и Коњску Реку⁸⁴ у оквиру наведеног кадилука, и између Јагоштице и Растишта⁸⁵ граница се спуштала на ток Дрине.⁸⁶ То су биле границе Старовлашког кадилука, а управо из његових међа су произлазиле и границе географског појма Стари Влах почетком 19. века.

До тада јединствена територија Старовлашког кадилука раздваја се почетком тридесетих година 19. века, због припајања једног дела те територије Кнежевини Србији. Постепена интеграција дела ове области у оквиру аутономне српске државе вршена је од 1831. године. Тај процес подразумевао је успостављање система власти који је био присутан у Кнежевини Србији. Поред локалних органа власти (кнезова и капетана) 8. јула 1833. године делови Старог Влаха потпали су под ингеренцију Суда

⁸⁰ ДАС, Збирка тефтера [=ЗТ], 47, 636. Део села некадашњих нахија Остатија и Бобољ у попису из 1833. године забележена су под одредницом „Раса, под Старовлашком“ (Гудовићи, Коритник, Планиница, Крљане, Исплочник, Ратаре, Остатија, Котлова, Црна Река, Лесковица, Водица, Брусник), док су севернија села ових нахија пописана у оквиру капетаније Петронија Перишића, касније Дајићке капетаније.

⁸¹ Села Луке и Лиса су била погранична у оквиру Београдског пашалука. (Д. Вуловић, *Књажевска канцеларија. Нахија Пожешка (1815–1839)*, док. бр. 149; ДАС, *Књажевска канцеларија* [=КК], XXIX, 474.)

⁸² Као гранично место у Старовлашком кадилуку и 1827. године помиње се Шареник, с тим што је истакнуто да је оно било спорно у погледу припадности Ужичкој нахији или Старовлашком кадилуку, али се неколико покушаја повлачења границе завршавало остајањем овог места у Старом Влаху. (Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, док. бр. 284, 356.)

⁸³ Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, док. бр. 199; ДАС, КК, XXIX, 486.

⁸⁴ Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, 318.

⁸⁵ Исто, док. бр. 292.

⁸⁶ ДАС, ЗМП, 6549, 6713.

нахије Ужичке, који је назван Суд нахије Ужичке и Старовлашке, а током 1834. звао се Суд окружја Ужичког и Старовлашког. Под тим именом последњи пут је забележен крајем децембра 1834. године, а у фебруару 1835. године у називу суда нема Старог Влаха, већ је остало само име Ужичког округа.⁸⁷ Слична ситуација била је и у погледу територијално-административне поделе. Све до почетка 1834. године Старовлашка нахија постоји као субјект у унутрашњој подели Кнежевине Србије. По административној подели из 1834. године Моравичка капетанија, односно највећи део Старог Влаха који је припојен Србији, постаје саставни део Ужичког округа. Поред села која су припала Моравичкој капетанији, Јагошница је постала саставни део Рачанске капетаније, а Семегњево, Заовине и Мокра Гора Рујанске капетаније.⁸⁸

Претходно споменути називи институција и административних јединица на простору Старог Влаха нису без значаја за историју наведеног географског појма. Изостављање назива Стари Влах из наведених субјеката судске и административне власти у Кнежевини Србији био је пут постепеном престанку употребе овог појма, било у његовом географском или територијално-административном значењу, међу локалним становништвом, тј. међу некадашњим Старовлашанима, који су постали поданици Кнежевине Србије, али исто тако то је и објашњење зашто се овај појам све ређе среће у архивској грађи. У прегледаним документима који се односе на историју овог краја након 1834. године није сачуван већи број примера употребе појма Стари Влах, али поједини примери показују да се и после 1834. године може срести разумевање Старог Влаха као географског појма. Василије Димитријевић у мају 1834. пише кнезу о тефтерима Старог Влаха, при чему тај назив користи за онај део области који је ушао у оквире Кнежевине Србије.⁸⁹ Иако кнез Милош 1836. користи одредницу Стари Влах као назив за територију у „Босни”, а Ужички округ је одредница за граничну територију Кнежевине Србије, у писму упућеном Јовану Мићићу из 1837. године наређује му да становништво које је пребегло у Србију због зулума Ејуп-паше

⁸⁷ Недељко Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужички суд (1825–1839)*, Београд–Ужице, 2006, док. бр. 26, 27.

⁸⁸ Новоуспостављена граница аутономне српске државе на овом простору ишла је од Јанковог камена на Голији до Василијине чесме на Јавору, затим преко Јадарева, Кадијине стене, Стојкове равни, Шилкатог врха на ток реке Тисовице. Даљи правац граничне линије ишао је током реке Увац до Кожеља, затим до брда Орлић, па преко Цигле до Дубља и даље у правцу Брусничког потока, којим се граница спуштала ка Дрини. (За детаљни правац граничне линије и убикацију наведених топонима види: Ж. Илић, *Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830–1834*, 310–312, 320.)

⁸⁹ Архив Српске академије наука и уметности, *Историјска збирка*, бр. 9807.

насели у „Старом Влаху, у Ивањици”, при чему је врло јасно да је појам искоришћен као географска одредница за област око Моравице.⁹⁰ Ову одредницу употребио је и Јован Мићић у писму караулском буљубаши Ђунисију Коки, иначе становнику Старог Влаха.⁹¹ Наведени примери указују да је Стари Влах био у употреби као географска одредница и за територију у оквиру граница Кнежевине Србије, али и ван ње и након успостављања границе Кнежевине Србије. Током друге половине тридесетих година 19. века, у прегледаној грађи, наишли смо на свега један пример употребе овог појма међу становништвом Старог Влаха. Реч је о писму у којем породица Зекавица из села Јасенова, иначе пресељена због хајдучије рођака у Крушевац, моли кнеза Милоша да им дозволи да се врате у „Јасеново у Стари Влах”.⁹² С друге стране, у грађи насталој радом државних органа на територији Старог Влаха нема примера употребе овог појма.⁹³

Друго питање које се намеће односи се на географске одреднице коришћене на оном делу Старог Влаха који је остао и даље под османском влашћу. У том погледу извори су опречни и главно питање је да ли су током тридесетих и четрдесетих година 19. века постојале истовремено Сјеничка и Нововарошка каза или су оне и даље биле део јединствене Старовлашке казе. Судећи по појединим османским изворима, то је и даље била територија Старовлашке казе. Она се под тим именом спомиње у попису румелијских кадилука из 1837. године, као и у оптужби против босанског валије Мехмед Веџихи-паше из 1841. године.⁹⁴ Овај босански везир и у писмима упућеним кнезу Милошу спомиње Старовлашки кадилук као територију Старог Влаха која је остала у саставу Османског царства.⁹⁵ Исто тако, наведену одредницу користи за територију некадашњег кадилука која је после 1834. године била у оквиру граница Кнежевине Србије.⁹⁶ У званичном календару Османског царства из 1849. године наводи се каза Стари Влах с Новом Вароши, док је Сјеница наведена у оквиру казе Нови Пазар, као и Митровица.⁹⁷ Две године

⁹⁰ ДАС, ЗМП, бр. 4728; Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, док. бр. 594.

⁹¹ ДАС, ЗМП, бр. 5237.

⁹² ДАС, КК, Крушевачка нахија [=XVII]158.

⁹³ ДАС, Начелство окружја Ужичког.

⁹⁴ Yasemin Beyazit, „Rumeli Kadiliklari ve Rütbelerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazma”, *Belgeler XXVIII/32* (2008) 14; F. Kasumović, *Na periferiji svijeta islama*, 213.

⁹⁵ ДАС, КК, Турци са стране кнезу Милошу [=XXX], 1470.

⁹⁶ Исто, 1391, 1438, 1620.

⁹⁷ Ahmed Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta 1789–1878*, Sarajevo 1983, 25. Овај податак из календара највероватније не одговара стварном стању на терену. Митровачка каза

касније Иван Франо Јукић спомиње Сјеничку казу⁹⁸ у оквиру које као важнија места наводи Сјеницу, Нову Варош и манастир Бању и додаје да становништво ову „нахију” назива Стари Влах.⁹⁹

С друге стране, у бројним изворима српске провенијенције користе се одреднице Нововарошка и Сјеничка каза, посебно у грађи насталој током друге половине тридесетих, четрдесетих и педесетих година 19. века, с тим што се некад за казу користи назив нахија.¹⁰⁰ Пример употребе Нововарошке казе срећемо још раније, али је тада јасно да је овај назив употребљен као синоним за Старовлашку казу. Исто се не може тврдити за помене Сјеничке и Нововарошке казе у грађи током наведеног периода, почевши од друге половине четврте деценије 19. века, будући да је јасно да се ради о две одвојене територије, које су се највероватније поклапале с територијом некадашњег Старовлашког кадилука, уз наравно, линију раздвајања између њих две саме.¹⁰¹ Свакако, извори српске провенијенције одговарају стварном стању на терену и у наведеном периоду кадије су биле присутне и у Сјеници и у Новој Вароши, као и мутеселими, што се среће и тридесетих година 19. века.¹⁰² У том периоду, осим територије под надлежношћу једног кадије, каза представља и подручје у којем контролу има представник босанског валије (муселим, забит).¹⁰³ Могуће објашњење било би да све до средине 19. века каза Стари Влах постоји као управно подручје под контролом представника босанског валије, односно касније новопазарског мутеселима, а да у судском смислу та територија обухвата две казе – Нову Варош и Сјеницу, у којима се свакако спомињу кадије у том периоду или је један од њих представник другог (наиб), будући

постоји као одвојен субјект судске и административне поделе, а тешко и да је Сјеница била део Новопазарске казе. Сигурно је да новопазарски мутеселим има надлежност над територијом Нововарошке, Сјеничке и Митровачке казе (Александар Савић, *Кнежевина Србија и Османско царство 1839–1858*. (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2021) 250.)

⁹⁸ У самом тексту нахија, али јасно је да се његова одредница нахија односи на казе.

⁹⁹ Ivan Frano Jukić, *Zemljopis i poviestnica Bosne*, Zagreb 1851, 45.

¹⁰⁰ Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, док. бр. 593, 576, 651; А. Савић, *Кнежевина Србија и Османско царство 1839–1858*, 279, 281, 282, 288, 289, 291, 363.

¹⁰¹ Тако се Бијело Брдо спомиње у оквиру Нововарошке казе 1849. године, а као што смо већ споменули, то село је било у саставу Старовлашког кадилука. (Александар Савић, „Новопазарски мутеселим Јусуф-бег, Срби и Танзимат (1838–1851)”, *Баштина* 58 (2022) 311.)

¹⁰² Н. Радосављевић, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, док. бр. 445, 446, 467.

¹⁰³ A. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta 1789–1878*, 24–25.

да се до тог положаја могло доћи закупом.¹⁰⁴ Ово питање и даље остаје отворено, али свакако претходно споменути подаци јасно показују да од друге половине тридесетих година 19. века одредница Стари Влах, као назив кадилука, готово да није више у употреби ни на оној територији која је била у оквиру истоименог кадилука, бар када је реч о становништву које је ту територију насељавало, а одредницу Стари Влах су замениле одреднице Сјеничка и Нововарошка каза.

На основу свега изнетог произлази да је четврта деценија 19. века последњи период у којем је појам Стари Влах био широко присутан на терену као географска одредница за територију од Дрине до Голије и од Златибора до Лима и Сјенице. Припајање дела Старог Влаха Кнежевини Србији, нестанак наведене одреднице из назива званичних судско-административних јединица, шира употреба одредница Нововарошка и Сјеничка каза, водиле су све ређој употреби наведене детерминанте међу Старовласима. Стари Влах је постепено престајао да буде географска одредница, али је и даље опстајао као остатак прошлости у легендама које су објашњавале ранији повлашћен положај дела становника на овом простору, као и присутност самоуправне организације. Чак и у тим легендама границе су се готово у потпуности поклапале с некадашњим границама Старовлашког кадилука.¹⁰⁵ Наравно, не може се тврдити да је дошло до потпуног престанка употребе појма Стари Влах међу становништвом већ средином 19. века. Као географска детерминанта среће се у одредници за место порекла ученика Миће Марковића, у оквиру које је наведено да је родом „из Старог Вла”.¹⁰⁶ Коришћење овог појма забележено је и међу досељеницима на простору Доњег Драгачева који су тврдили да су дошли „од некуд из Старог Влаха преко границе” или „из Старог Влаха близу Јавора”.¹⁰⁷ Ово би могло указивати на то како је код становника и даље постојала свест да се територија на којој су некада живели звала Стари Влах, али би у том случају овај појам више био израз историјске свести о географском називу области, а не стварни назив територије у другој половини 19. и почетком 20. века. Одсуство извора у којима се спомиње Стари Влах у другој половини 19. века и касније упућује на такав закључак. Такође, део досељеника на простору Груже користио је, поред Старог Влаха, и одредницу „од Сјенице”.

¹⁰⁴ Ahmed Aličić, *Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766. do 1768. godine*, Sarajevo – Novi Pazar 2012, 64–65.

¹⁰⁵ С. Обрадовић, „Стари Влах”.

¹⁰⁶ ДАС, Министарство просвете – Просветно одељење, 1855, I, 34.

¹⁰⁷ Јован Ердељановић, „Доње Драгачево. Антропогеографска проучавања”, *Српски етнографски зборник* 4 (1902) 189, 194.

Сјеница, у овом случају, има значење предеоне целине, будући да се среће лоцирање села Трудова у Сјеници, што указује на то да ова употреба није ограничена само на ближу околину Сјенице.¹⁰⁸ Ово даље наводи на закључак да је и у овом случају османска административна подела играла улогу у лоцирању села и да је, у појединим случајевима, некадашња одредница Стари Влах замењена одредницом „Сјеница”. То је могло бити подстакнуто разумевањем Сјеничког кадилука као еквивалента за некадашњи Старовлашки кадилук.

Разумевање Старог Влаха као географског одређења и даље је било присутно у литератури, како у оној објављеној током 19. века, тако све до данашњих дана. Вук Стефановић Караџић у *Рјечнику* из 1818. године Стари Влах описује као област на југу Србије.¹⁰⁹ Девет година касније у *Даници*, Вук за Стари Влах наводи да се тако „по свој прилици” звала област између Ибра и Лима, а „као и данас што зову многи, особито који даље од њега живе”.¹¹⁰ На овај појам се осврнуо и Ами Буге, који га је дефинисао у нешто ширем опсегу од његових стварних граница и означио га као земљу између Ужица, ушћа Ибра у Мораву, Новог Пазара и Сјенице. У вези с Бугевим казивањем важно је што је истакао да се та област раније звала тако, а да се и сада понекад чује исти назив. Објаснио је етимологију назива кроз одредницу Влах као назив за Србина који су користили муслимани. Ова Бугева белешка је значајна, будући да је он лично прошао кроз део Старог Влаха око Сјенице и његова констатација да се „сада повремено тај назив чује” сведочи како наведени појам није био широко заступљен на терену.¹¹¹ За Александра Гилфердинга Стари Влах је био назив за узак планински предео, односно појас планинских врхова који су се протезали између села Рутоша, Радоиње и Кокиног Брода с једне и Бистрице и Нове Вароши с друге стране, преко села Вилова, затим током Увца све до Јавора, који је означен као један од врхова у оквиру планинског ланца Стари Влах. По свему судећи сам Гилфердинг дао је наведено значење Старом Влаху, повезујући тај назив са сточарском привредом дуж наведеног планинског ланца, што и сам спомиње у тексту.¹¹² И Гилфердингова белешка указује на одсуство

¹⁰⁸ Михаило Драгић, „Гружа. Антропогеографска истраживања”, *Српски етнографски зборник* 21 (1921) 192, 211, 215, 224, 233.

¹⁰⁹ Вук Стефановић Караџић, „Стари Влах”, у: исти, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима*, Беч 1818, 792.

¹¹⁰ Вук Стефановић Караџић, „Географическо-Статистическо описаније Србије”, *Даница. Забавник за годину 1827*, 57.

¹¹¹ Ami Boué, *La Turquie d'Europe* IV, Vienna 1840, 5.

¹¹² А. Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, 116–117.

употребе појма Стари Влах на терену у оном значењу које је раније имао, будући да је сам Гиљфердинг прошао кроз готово цео Стари Влах, те би свакако био упознат с његовим ранијим значењем, да је оно постојало у том тренутку. Изузетак представља белешка Тома Бацетића, који наводи да су му током путовања од манастира Бање ка Новој Вароши сељаци пут којим су се кретали и „дрво” које се налази на сат времена од Нове Вароши означавали као границу Херцеговине и Старог Влаха.¹¹³ Питање је колико су ови наводи тачни и у којој мери је Гиљфердингово дело имало утицаја на Бацетићево повлачење граница, уз мање измене, будући да руски конзул та места означава као границу Босне и Херцеговине.

У каснијој литератури могу се срести различита тумачења појма Стари Влах. Тако је Милан Ђ. Милићевић у њега убрајао, поред оног дела у Кнежевини/Краљевини Србији, и Новововарошки, али не и Сјенички кадилук. За Јована Цвијића је то била територија која се простире од Пештера до Романије, а на сличан начин је на границе Старог Влаха гледао и Стојан Новаковић.¹¹⁴ Тумачења присутна у географској литератури нису од већег значаја за исправно разумевање граница географског појма Стари Влах, посебно она настала током друге половине 19. и почетком 20. века, али су свакако извршила утицај на истраживаче који су се током 20. века бавили истраживањем појединих сегмената из прошлости Старог Влаха.

У свести становништва које данас (2024) насељава територију некадашњег Старог Влаха овај појам није присутан као географско одређење, па чак ни као остатак историјске прошлости.¹¹⁵ У народном предању нису сачуване легенде које су повезане с некадашњим називом области.¹¹⁶ У вези с тим свакако стоје честе сеобе на територији Старог Влаха, иселавање становништва и досељавање новог из различитих крајева, пре свега на оној територији која је остала и даље под османском влашћу. Досељавање новог становништва, посебно у периоду након нестанка Старовлашког кадилука, свакако је допринело и постепеном нестанку географског појма Стари Влах. Данас овај појам живи искључиво у литератури.

¹¹³ Т. Бацетић, *Стара Србија*, 124.

¹¹⁴ Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд 2000, 358. Детаљније о разумевању Старог Влаха у литератури види: М. Ристић, *Стари Влах*, 19–22; П. Петровић, *Стари Влах*, 44–45.

¹¹⁵ До овог закључка смо дошли на основу теренских истраживања.

¹¹⁶ Радослав Познановић, *Традиционално усмено народно стваралаштво Ужичког краја*, Београд 1988, 202–203.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Архив Српске академије наука и уметности [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti]
Историјска збирка [Istorijska zbirka]
Државни архив Србије [=ДАС] [Državni arhiv Srbije [=DAS]]
Збирка Мите Петровића [=ЗМП] [Zbirka Mite Petrovića [=ZMP]]
Књажевска канцеларија [=КК], Домаћи Турци кнезу Милошу [=XXIX] [Knjažeska kancelarija [=KK], Domaći Turci knezu Milošu [=XXIX]]
Крушевачка нахија [=XVII] [Kruševačka nahija [=XVII]]
Турци са стране кнезу Милошу [=XXX] [Turci sa strane knezu Milošu [=XXX]]
Министарство просвете – Просветно одељење [Ministarstvo prosvete – Prosvetno odeljenje]
Начелство округа Ужичког [Načelstvo okruga Užičkog]
Поклони и откупи [Pokloni i otkupi]

Објављени извори – Published Primary Sources

Aličić, Ahmed, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II, Sarajevo 2000.
Aličić, Ahmed, *Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766. do 1768. godine*, Sarajevo – Novi Pazar, 2012.
Beyazit, Yasemin, „Rumeli Kadiliklari ve Rütbelerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazma”, *Belgeler* XXVIII/32 (2008) 11–56.
Čelebija, Evlija, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, prevod Hazim Šabanović, Sarajevo 1957.
Kreševljaković, Hamdija i Hamdija Kapidžić, *Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća*, Sarajevo 1950.
Kurtović, Esad, *Izvori za historiju srednjovekovne Bosne I/1. Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521*, Sarajevo 2017.
Matković, Petar, „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veka. Putovanje B. Kuripešića, L. Nogarola i B. Ramerta”, *Rad JAZU* 56 (1881) 141–232.
Šabanović, Hazim, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1964.
Šabanović, Hazim, „Popis kadiuka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića”, *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja* LIV (1942) 307–370.
Бацетић, Томо, *Стара Србија. Прошлост, садашњост, народни живот и обичаји*, прев. Добрило Аранитовић, Београд 2001. [Bacetić, Tomo, *Stara Srbija. Prošlost, sadašnjost, narodni život i običaji*, prev. Dobrilo Aranitović, Beograd 2001]

- Витковић, Гаврило, „Извештај Максима Рашковића, ексарха београдског митрополита 1733”, *Гласник Српског ученог друштва* 56 (1884) 117–320. [Vitković, Gavriilo, „Izveštaj Maksima Raškovića, eksarha beogradskog mitropolita 1773”, *Glasnik Srpskog učenog društva* 56 (1884) 117–320]
- Вуловић, Данило, *Књажевска канцеларија. Нахија Пожешка (1815–1839)*, Београд 1953. [Vulović, Danilo, *Knjažeska kancelarija. Nahija Požeška (1815–1839)*, Beograd 1953]
- Гилффердинг, Александар, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, прир. Бранко Чулић, Сарајево 1972. [Giljferding, Aleksandar, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, prir. Branko Čulić, Sarajevo 1972]
- Димитријевић, Стеван, „Грађа за српску историју из руских архива и библиотека”, *Споменик Српске краљевске академије* 53 (1922) [Dimitrijević, Stevan, „Građa za srpsku istoriju iz ruskih arhiva i biblioteka”, *Spomenik Srpske kraljevske akademije* 53 (1922)]
- „Животосписъ Симеона М. Сарайлиѣ нѣмѣ истимъ саставлѣнъ вѣрно и озбиљостно, те и совѣстно”, прир. Милорад Радевић, *Књижевна историја* 33 (1976) 157–181. [„Životopis Simeona M. Sarajlije njim istim sastavljen verno i ozbiljostno, te i sovestno”, prir. Milorad Radević, *Književna istorija* 33 (1976) 157–181]
- Милићевић, Милан, „Прилози за историју Рашке митрополије”, *Споменик Српске краљевске академије* 10 (1891) 19–24. [Milićević, Milan, „Prilozi za istoriju Raške mitropolije”, *Spomenik Srpske kraljevske akademije* 10 (1891) 19–24]
- Радосављевић, Недељко, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1816–1830)*, књ. 1, Ужице–Београд 2005. [Radosavljević, Nedeljko, *Knjažeska kancelarija. Užička nahija (1816–1830)*, knj. 1, Užice–Beograd 2005]
- Радосављевић, Недељко, *Књажевска канцеларија. Ужичка нахија (1831–1839)*, књ. 2, Ужице–Београд 2005. [Radosavljević, Nedeljko, *Knjažeska kancelarija. Užička nahija (1831–1839)*, knj. 2, Užice–Beograd 2005]
- Радосављевић, Недељко, *Књажевска канцеларија. Ужички суд (1825–1839)*, Београд–Ужице 2006. [Radosavljević, Nedeljko, *Knjažeska kancelarija. Užički sud (1825–1839)*, Beograd–Užice 2006]
- Руvaraц, Димитрије, „Географске белешке о Турској митрополита Стевана Стратимировића из године 1803. и 1804”, *Споменик Српске краљевске академије* 39 (1903) 107–116. [Ruvarc, Dimitrije, „Geografske beleške o Turskoj mitropolita Stevana Stratimirovića iz godine 1803. i 1804”, *Spomenik Srpske kraljevske akademije* 39 (1903) 107–116]
- Савић, Велибор Берко, *Карађорђе. Документи*, књ. 1, Горњи Милановац 1988. [Savić, Velibor Berko, *Karađorđe. Dokumenti*, knj. 1, Gornji Milanovac 1988]
- Савић, Велибор Берко, *Карађорђе. Документи*, књ. 2, Горњи Милановац 1988. [Savić, Velibor Berko, *Karađorđe. Dokumenti*, knj. 2, Gornji Milanovac 1988]
- Стојановић, Исидор, *Дѣловодный протоколъ одъ 1812. Мая 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића, врховногъ вождѣ и господара народа српскогъ*, Београд 1848. [Stojanović, Isidor, *Delovodni protokol od 1812. Maja 21. do 1813. Avgusta 5. Kara-Đorđa Petrovića, vrhovnog vožda i gospodara naroda srpskog*, Beograd 1848]

- Стојановић, Љубомир, *Стари српски записи и натписи*, књ. 1, Београд 1902. [Stojanović, Ljubomir, *Stari srpski zapisi i natpisi*, књ. 1, Beograd 1902]
- Стојановић, Љубомир, *Стари српски записи и натписи*, књ. 2, Београд 1903. [Stojanović, Ljubomir, *Stari srpski zapisi i natpisi*, књ. 2, Beograd 1903]
- Стојановић, Љубомир, „Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др.”, *Споменик III* (1890). [Stojanović, Ljubomir, „Stari srpski hrisovulji, akti, biografije, letopisi, tipici, pomenici, zapisi i dr.”, *Spomenik III* (1890)]

Литература – Secondary Works

- Aličić, Ahmet, *Uređenje Bosanskog ejaleta 1789–1878*, Sarajevo 1983.
- Bejtić, Alija, *Priboj na Limu pod osmanlijskom vlašću 1418.–1912*, Sarajevo 1945.
- Boué, Ami, *La Turquie d'Europe IV*, Vienna, 1840.
- Buzov, Snježana, „Vlasi u Bosanskom sandžaku: islamizacija”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 41 (1991) 99–111.
- Đurđev, Branislav, „Značaj podataka o Vlasima u popisu krajišta Isa-bega Ishakovića iz 1455. godine”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XV* (1964) 63–78.
- Hrabak, Bogumil, „Razgranavanje katuna i stvaranje grupe katuna odnosno plemena u nekadašnjoj Hercegovini (XIII–XV vek)”, у: *Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији*, ур. Ђоко Пејовић, Титоград 1981, 181–201. [*Predmet i metod izučavanja patrijarhalnih zajednica u Jugoslaviji*, ур. Đoko Pejović, Titograd 1981, 181–201]
- Isailović, Neven, „Legislation Concerning the Vlachs of the Balkans Before and After Ottoman Conquest: An Overview”, in: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, eds: Srđan Rudić & Selim Aslantaş, Belgrade 2017, 25–42.
- Jireček, Konstantin, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, t. 3, Wien 1901.
- Jukić, Frano Ivan, *Zemljopis i poviestnica Bosne*, Zagreb 1851.
- Kazhdan, P. Alexander, „Vlachs”, in: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, ed. Alexander P. Kazhdan, New York – Oxford 1991, 2183–2184.
- Kaser, Karl, *Popis Like i Krbave 1712. godine – obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2003.
- Kaser, Karl, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545–1754)*, књ. 1, Zagreb 1997.
- Kasumović, Fahd, *Na periferiji svijeta islama. Osmanska poreska politika u Bosanskom ejaletu 1699–1839*, Sarajevo 2021.
- Pijović, Marko, „Late Medieval Vlachs in the Western Balkans, 13th to 15th Centuries: Orality, Society and the Limits of Collective Identities”, *Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*, 28 (1) (2021) 65–92.
- Pijović, Marko, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća* (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018)

- Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1959.
- Бајрактаревић, Фехим, *Турски документи манастира Св. Тројице код Пљеваља*, Сарајево 1935. [Bajraktarević, Fehim, *Turski dokumenti manastira Sv. Trojice kod Pljevalja*, Sarajevo 1935]
- „Библиографија”, у: *Србско-далматински Магазин за лето 1851*, Загреб 1850, 169–178. [„Bibliografija”, u: *Srbsko-dalmatinski Magazin za leto 1851*, Zagreb 1850, 169–178]
- Благојевић, Милош, *Српска државност у средњем веку*, Београд 2011. [Blagojević, Miloš, *Srpska državnost u srednjem веку*, Beograd 2011]
- Бојанић, Душанка, „Шта значе подаци о сјеничким Власима у попису из 1455. године”, *Историјски часопис* 34 (1987) 97–113. [Bojanić, Dušanka, „Šta znače podaci o sjeničkim Vlasima u popisu iz 1455. godine”, *Istorijski časopis* 34 (1987) 97–113]
- Драгић, Михаило, „Гружа. Антропоегеографска истраживања”, *Српски етнографски зборник* 21 (1921) 152–382. [Dragić, Mihailo, „Gruža. Antropogeografska istraživanja”, *Srpski etnografski zbornik* 21 (1921) 152–382]
- Ердељановић, Јован, „Доње Драгачево. Антропоегеографска проучавања”, *Српски етнографски зборник* 4 (1902) 1–224. [Erdeljanović, Jovan, „Donje Dragačevo. Antropogeografska proučavanja”, *Srpski etnografski zbornik* 4 (1902) 1–224]
- Ивић, Алекса, „Грађа за историјску географију српске цркве”, *Гласник Српског географског друштва* 7–8 (1922) 207–218. [Ivić, Aleksa, „Građa za istorijsku geografiju srpske crkve”, *Glasnik Srpskog geografskog društva* 7–8 (1922) 207–218]
- Илић, Жарко, *Историјска картографија Србије и Старе Србије у другој половини 19. и почетком 20. века* (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2023). [Ilić, Žarko, *Istorijska kartografija Srbije i Stare Srbije u drugoj polovini 19. i početkom 20. века* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Beograd, 2023)]
- Илић, Жарко, „Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830–1834”, *Историјски часопис* 71 (2022), 283–330. [Ilić, Žarko, „Razgraničenje Kneževine Srbije i Osmanskog carstva 1830–1834”, *Istorijski časopis* 71 (2022), 283–330]
- Јаковљевић, Александар, „Село Дубница у нахији Сенице. Насеље, становништво и обичај прославе Петровдана почетком 17. века”, *Историјски часопис* 60 (2011) 213–229. [Jakovljević, Aleksandar, „Selo Dubnica u nahiji Senice. Naselje, stanovništvo i običaj proslave Petrovdana početkom 17. века”, *Istorijski časopis* 60 (2011) 213–229]
- Јиречек, Константин, *Историја Срба*, књ. 2, Београд 1923. [Jireček, Konstantin, *Istorija Srba*, knj. 2, Beograd 1923]
- Катић, Срђан, „Вишеград у земљи Павловића и у раном периоду османске власти”, *Историјски часопис* 71 (2022) 259–281. [Katić, Srđan, „Višegrad u zemlji Pavlovića i u ranom periodu osmanske vlasti”, *Istorijski časopis* 71 (2021) 259–281]
- Катић, Срђан, „Рударство Чемерна и Троглава (16–17. век)”, *Наша прошлост* 16 (2015) 9–24. [Katić, Srđan, „Rudarstvo Čemerna i Troglava (16–17. vek), *Naša prošlost* 16 (2015) 9–24]

- Карадић, Вук Стефановић, "Стари Влах", у: *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима*, Беч, 1818. [Karadžić, Vuk Stefanović, "Stari Vlah", у: *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima*, Већ 1818]
- Карадић, Вук Стефановић, „Географическо-Статистическо описаније Србије”, *Даница. Забавник за годину 1827*, 1–120. [Karadžić, Vuk Stefanović, „Geografičesko-Statističesko opisaniје Srbije”, *Danica. Zabavnik za godinu 1827*, 1–120]
- Катић, Срђан и Дејан Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија (15–18. век)”, *Историјски часопис* 70 (2021) 215–251. [Katić, Srđan i Dejan Bulić, „Starovlaške nahije Bobolj i Ostatija (15–18. vek)”, *Istorijski časopis* 70 (2021) 215–251]
- Ковачевић, Десанка, „Средњовековни катуни по дубровачким изворима”, у: *Симпозијум о средњовековном катуњу*, ур. Миленко Филиповић, Сарајево 1963, 121–140. [Kovačević, Desanka, „Srednjovekovni katuni po dubrovačkim izvorima”, у: *Simpozijum o srednjovekovnom katuni*, ур. Milenko Filipović, Sarajevo 1963, 121–140]
- Коматина, Предраг, „О албанском етнониму у средњем веку”, *Зборник радова Византолошког института* 58 (2021) 23–38. [Komatina, Predrag, "O albanskom etnonimu u srednjem веку", *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 58 (2021) 23–38]
- Копривица, Марија и Катарина Митровић, „Писмо српских монаха Дамјана и Павла папи Клименту VIII с краја XVI века”, *Глас Српске академије наука и уметности CDXXXV, Одељење друштвених наука* 33 (2023) 85–115. [Koprivica, Marija i Katarina Mitrović, „Pismo srpskih monaha Damjana i Pavla papi Klimentu VIII s kraja XVI века”, *Glas Srpske akademije nauka i umetnosti CDXXXV, Odeljenje društvenih nauka* 33 (2023) 85–115]
- Костић, Мита, „Устанак Срба и Арбанаса у Старој Србији против Турака 1737–1739 и сеоба у Угарску”, *Гласник Скопског научног друштва VII–VIII* (1930) 203–235. [Kostić, Mita, „Ustanak Srba i Arbanasa u Staroj Srbiji protiv Turaka 1737–1739 i seoba u Ugarsku”, *Glasnik Skopskog naučnog društva VII–VIII* (1930) 203–235]
- Лома, Александар, „На именословним врелима V. Осврт на нова издања старосрпских извора”, *Ономатолошки прилози XXII* (2015) 743–754. [Loma, Aleksandar, „Na imenoslovnim vrelima V. Osvrt na nova izdanja starosrpskih izvora”, *Onomatološki prilozi XXII* (2015) 743–754]
- Лома, Александар, *Топонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљавању старосрпског топонимастичког речника и бољем познавању опшtesловенских именословних образаца*, Београд 2013. [Loma, Aleksandar, *Toponimija Banjske hrisovulje. Ka osmišljavanju toponomastičkog rečnika i boljem poznavanju opšteslovenskih imenoslovnih obrazaca*, Beograd 2013]
- Љушић, Радош, *Кнез Милош (1783–1860). Државотворни владар*, Нови Сад 2021. [Ljušić, Radoš, *Knez Miloš (1783–1860). Državotvorni vladar*, Novi Sad 2021]
- Маловић-Ђукић, Марица, „Прилог настанку нахије Пива”, *Историјски часопис* 53 (2006) 165–172. [Malović-Đukić, Marica, „Prilog nastanku nahije Piva”, *Istorijski časopis* 53 (2006) 165–172]

- Миљковић, Ема, „Тимарски систем у нахији Сјеница у другој половини XV века”, *Милешевски записи* 8 (2009) 97–108. [Miljković, Ema, „Timarski sistem u nahiji Sjenica u drugoj polovini XV veka”, *Mileševski zapisi* 8 (2009) 97–108]
- Мишић, Синиша, „Жупа и нахија Сенице у средњем веку”, *Милешевски записи* 8 (2009) 31–40. [Mišić, Siniša, „Župa i nahija Senice u srednjem veku”, *Mileševski zapisi* 8 (2009) 31–40]
- Мишић, Синиша, „Законске одредбе о власима у повељама Немањића”, *Браничевски гласник* 7 (2010) 36–48. [Mišić, Siniša, „Zakonske odredbe o vlasima u poveljama Nemanjića”, *Braničevski glasnik* 7 (2010) 36–48]
- Мишић, Синиша, *Историјска географија српских земаља од VI до средине XVI века*, Београд 2014. [Mišić, Siniša, *Istorijska geografija srpskih zemalja od VI do sredine XVI veka*, Beograd 2014]
- Мишић, Синиша, *Српско село у средњем веку*, Београд 2019. [Mišić, Siniša, *Srpsko selo u srednjem veku*, Beograd 2019]
- Мргич, Јелена, *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008. [Mrgić, Jelena, *Severna Bosna 13–16. vek*, Beograd 2008]
- Новаковић, Стојан, „Неколика тежа питања српске историје”, *Годишњица Николе Чуића* 31 (1912) 1–35. [Novaković, Stojan, „Nekolika teža pitanja srpske istorije”, *Godišnjica Nikole Čupića* 21 (1912) 1–35]
- Новаковић, Стојан, „Прилози к историји српске књижевности”, *Гласник Српског ученог друштва* 25 (1869) 19–63. [Novaković, Stojan, „Prilozi k istoriji srpske književnosti”, *Glasnik Srpskog učenog društva* 25 (1869) 19–63]
- Обрадовић, Стојан, „Стари Влах”, *Србске новине*, бр. 126, 15/27. новембар 1858. [Obradović, Stojan, „Stari Vlah”, *Srbske novine*, br. 126, 15/27. novembar 1858]
- Петровић, Петар, „Стари Влах – етничка прошлост, име и положај предела”, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 24 (1961) 25–46. [Petrović, Petar, „Stari Vlah – etnička prošlost, ime i položaj predela”, *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 24 (1961) 25–46]
- Познановић, Радослав, *Традиционално усмено народно стваралаштво Ужичког краја*, Београд 1988. [Poznanović, Radoslav, *Tradicionalno usmeno narodno stvaralaštvo Užičkog kraja*, Beograd 1988]
- Радосављевић, Недељко, *Дабробосанска митрополија у Васељенској патријаршији (1766–1880)*, Београд 2021. [Radosavljević, Nedeljko, *Dabrobosanska mitropolija u Vaseljenskoj patrijaršiji (1766–1880)*, Beograd 2021]
- Радосављевић, Недељко, „Православна црква у Херцеговини од османског освајања до 1766”, у: *Историја епархије Захумско-херцеговачке и Приморске – поводом 800 година од утемељења*, ур. Милан Гулић, Мостар–Требиње 2022, 163–203. [Radosavljević, Nedeljko, „Pravoslavna crkva u Hercegovini od osmanskog osvajanja do 1766”, у: *Istorija eparhije Zahumsko-hercegovačke i Primorske – povodom 800 godina od utemeljenja*, ур. Milan Gulić, Mostar–Trebinje 2022, 163–203]

- Радосављевић, Недељко, „Херцеговачко-захумска митрополија 1766–1880”, у: *Историја епархије Захумско-херцеговачке и Приморске – поводом 800 година од утемељења*, ур. Милан Гулић, Мостар–Требиње 2022, 205–268. [Radosavljević, Nedeljko, „Hercegovačko-zahumska mitropolija 1766–1880”, у: *Istorija eparhije Zahumsko-hercegovačke i Primorske – povodom 800 godina od utemeljenja*, ur. Milan Gulić, Mostar–Trebinje 2022, 205–268]
- Ристић, Милован, *Стари Влах до ослобођења од Турака*, Београд 1963. [Ristić, Milovan, *Stari Vlah do oslobođenja od Turaka*, Beograd 1963]
- Руварац, Димитрије, „Митрополија београдска око 1735. год.”, *Споменик XLII* (1905) 101–204. [Ruvarac, Dimitrije, „Mitropolija beogradska oko 1735. god.”, *Spomenik XLII* (1905) 101–204]
- Савић, Александар, *Кнежевина Србија и Османско царство 1839–1858*. (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2021). [Savić, Aleksandar, *Kneževina Srbija i Osmansko carstvo 1839–1858*. (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Beograd, 2021)]
- Савић, Александар, „Новопазарски мутеселим Јусуф-бег, Срби и Танзимат (1838–1851)”, *Баштина* 58 (2022) 305–316. [Savić, Aleksandar, „Novopazariski muteselime Jusuf-beg, Srbi i Tanzimat (1838–1851)”, *Baština* 58 (2022) 305–316]
- Савић, Александар, „Српски народ у Старој Србији (1839–1846)”, *Баштина* 46 (2018) 273–290. [Savić, Aleksandar, „Srpski narod u Staroj Srbiji (1839–1846)”, *Baština* 46 (2018) 273–290]
- Стојанчевић, Владимир, „Територија и границе Србије 1804–1833”, *Глас Српске академије наука и уметности CCCXXXVIII. Одељење историјских наука* 3 (1983) 188–218. [Stojančević, Vladimir, „Teritorija i granice Srbije 1804–1833”, *Glas Srpske akademije nauka i umetnosti CCCXXXVIII. Odeljenje istorijskih nauka* 3 (1983) 188–218]
- Томовић, Гордана, „Властелинство манастира Светог Стефана у Бањској”, у: *Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светостефанска хрисовуља*, књ. 2, ур. Ђорђе Трифуновић, Београд 2011, 195–249. [Tomović, Gordana, „Vlastelinstvo manastira Svetog Stefana u Banjskoj”, у: *Povelja kralja Milutina manastiru Banjska – Svetostefanska hrisovulja*, knj. 2, ur. Đorđe Trifunović, Beograd 2011, 195–249]
- Тошић, Ђуро, „Прилог проучавању Доњих Влах у источној Херцеговини”, *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 4 (2004) 81–131. [Tošić, Đuro, Prilog proučavanju Donjih Vlahu u istočnoj Hercegovini, *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine* 4 (2004) 81–131]
- Трифковић, Стјепо, „Вишеградски Стари Влах”, *Српски етнографски зборник V* (1903) 612–667. [Tričković, Stjepo, „Višegradski Stari Vlah”, *Srpski etnografski zbornik V* (1903) 612–667]
- Тричковић, Радмила, *Београдски пашалук 1687–1739*, прир. Небојша Шулетић, Београд 2013. [Tričković, Radmila, *Beogradski pašaluk 1687–1739*, prir. Nebojša Šuletić, Beograd 2013]
- Тричковић, Радмила, „Из живота Милешева на почетку XVII века”, *Зограф* 5 (1975) 71–73. [Tričković, Radmila, „Iz života Mileševa na početku XVII veka”, *Zograf* 5 (1975) 71–73]

- Ћирковић, Сима, „Студеничка повеља и студеничко властелинство”, *Зборник Филозофског факултета XX–1* (Београд 1974), 311–319. [Ćirković, Sima, „Studenička povelja i studeničko vlastelinstvo”, *Zbornik Filozofskog fakulteta XX–1* (Beograd 1974) 311–319]
- Храбак, Богумил, „О херцеговачким влашким катунима према пословној књизи дубровчанина Цивана Припчиновића”, *Гласник Земаљског музеја* 11 (1956) 29–39. [Hrabak, Bogumil, „O hercegovačkim vlaškim katunima prema poslovnoj knjizi dubrovčanina Dživana Pripčinovića”, *Glasnik zemaljskog muzeja* 11 (1956) 29–39]
- Храбак, Богумил, „Стари Влах од XV до почетка XIX века”, *Новопазарски зборник* 23 (1999) 55–80. [Hrabak, Bogumil, „Stari Vlah od XV do početka XIX veka”, *Novopazarski zbornik* 23 (1999) 55–80]
- Цветковић, Милош, „О статусу Влаха Хеладе у тематском смислу”, *Зборник радова Византолошког института* 55 (2018) 45–64. [Cvetković, Miloš, „O statusu Vlaha Helade u tematskom smislu”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 55 (2018) 45–65]
- Цвијић, Јован, *Балканско полуострво*, Београд 2000. [Cvijić, Jovan, *Balkansko poluostrvo*, Beograd 2000]
- Чар Дрнда, Хатиџа, „Нова Варош у османским изворима”, *Новопазарски зборник* 10 (1986) 101–112. [Čar Drnda, Hatidža, „Nova Varoš u osmanskim izvorima”, *Novopazarski zbornik* 10 (1986) 101–112]
- Шалипуровић, Вукоман, „Неколико података о кнезовима у Пријепољском и Пљеваљском кадилуку од 1677. до 1759. године”, *Зборник радова Етнографског института* 11 (1981) 1–45. [Šalipurović, Vukoman, „Nekoliko podataka o knezovima u Prijepoljskom i Pljevaljskom kadiluku od 1677. do 1759. godine”, *Zbornik radova Etnografskog instituta* 11 (1981) 1–45]
- Шалипуровић, Вукоман, *Прилози за историју грађевинарства у Средњем Полимљу у XIX веку*, Београд 1979. [Šalipurović, Vukoman, *Prilozi za istoriju građevinarstva u Srednjem Polimlju u XIX veku*, Beograd 1979]
- Шкриванић, Гавро, „Властелинство Св. Стефана у Бањској”, *Историјски часопис* 6 (1956) 177–199. [Škrivanić, Gavro, „Vlastelinstvo Sv. Stefana u Banjskoj”, *Istorijski časopis* 6 (1956) 177–199]
- Шћепановић, Жарко, *Средње Полимље и Потарје. Историјско-етнолошка расправа*, Београд 1979. [Šćepanović, Žarko, *Srednje Polimlje i Potarje. Istorijско-etnološka rasprava*, Beograd 1979]
- Шушевић, Изудин, „Кадилук Стари Влах у наредбама Високе Порте у XVII веку”, *Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића XVI* (1995) 249–259. [Šušević, Izudin, „Kadiluk Stari Vlah u naredbama Visoke Porte u XVII veku”, *Simpozijum Seoski dani Sretena Vukosavljevića XVI* (1995) 249–259]

Žarko D. Ilić

**THE GEOGRAPHICAL TERM STARI VLAH – FROM ITS ORIGIN
TO DISAPPEARANCE FROM USAGE**

Summary

The ethnonym Stari Vlah or Stari Vlasi (Old Vlah[s]) came into being at the very end of the 15th century or at the very beginning of the 16th, and most probably preceded the application of this name to the geographical region. Its origin is associated with the demographic changes and migrations which happened in this region during this period, immediately after the Ottomans occupied it in 1455. The term refers to the Vlah inhabitants who lived in that region before the Ottoman conquest; a part of this population afterwards moved out after the Ottomans established rule over the region. Simultaneously with the emigration of a part of the Vlah populace from this region, there was an influx of immigrants to it. This is when, in our opinion, the term Stari Vlasi for the first time appears as a way of distinguishing between those Vlachs who had lived there and bore that legal status during the medieval Serbian state, and those who inhabited the region during the second half of the 15th century. The Stari Vlah kadiluk, which was formed at the beginning of the 1580s, was named after this term which possibly also lent its name to the geographical region inhabited by the “Old Vlachs”.

The existence of the Stari Vlah kadiluk has, no doubt, significantly influenced our understanding of the geographical delimitation of this geographical term and, up until the first half of the 18th century, its boundaries remained the same as those that had been established in the 1470s. The borders of the Stari Vlah kadiluk (and subsequently, of the geographical region), expanded north towards the Drina river and Jagoštica in the first half of the 18th century, when a part of the Priboj kadiluk was annexed to Stari Vlah. These changes, therefore, determined the geographical limits of the appellation Stari Vlah which we encounter in the archival materials from the 19th century. The sources quite clearly show that the use of the geographical term Stari Vlah was widespread during the 17th, 18th and early 19th centuries, and that it encompassed the original territory together with the northern expansions which stretched from Zlatibor and the right bank of the Moravica river to the Lim, from Rača to Priboj and the monastery of Banja, as well as towards the eastern foothills of Zlatar and further south towards Giljeva. A small section

of the Drina's basin near Jagoštica comprised the northern border, while the southern border stretched to Giljeva towards the east, and went further south to Sjenica and encompassed the Golija mountain range.

The term Stari Vlah began to slowly fall into disuse around the 1830s when it was partially annexed to the Principality of Serbia, and gradually disappeared from usage in official legal and administrative units within the autonomous Serbian state. It continued to be used only sparsely by the local population in the following period, which clearly indicates its gradual disappearance from usage as a geographical term. An identical process was seen in those parts of the Stari Vlah region which remained under Ottoman rule, where this term was replaced with the names of the Nova Varoš and Sjenica kazas. The term Stari Vlah is, as of 2024, no longer used as a term that denotes a geographical region, and it does not even appear in legends which retell its history, remaining only a feature of literary and academic works.

Оригиналан научни рад

Примљен: 25. 3. 2024.

Коначно прихваћен за објављивање: 23. 8. 2024.